

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВОЇ
ЕКОНОМІКИ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ ТА ЕКОНОМІЧНУ
АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання
спеціальність 072
«Фінанси, банківська справа та
страхування»

Шинкарик Софія Юріївна

Керівник: Лещенко П. А.
ст. викладач

Рецензент Приказюк Н. В.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК Донкоглова Н.А.

«_____» _____ 2026 р.

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	7
1.1 Сутність та еволюція поняття «cashless economy»	7
1.2 Вплив безготівкових платежів на споживчу поведінку домогосподарств. Стимули безготівкових розрахунків як чинник трансформації споживчого попиту	15
1.3 Інструменти та канали безготівкових розрахунків: системний вплив на фінансову систему й цифрову трансформацію	24
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СПОЖИВЧОГО ПОПИТУ В УКРАЇНІ.....	31
2.1 Динаміка безготівкових платежів в Україні	31
2.2 Аналіз споживчих витрат населення України	44
2.3 Взаємозв'язок між безготівковими платежами та економічною активністю населення.....	53
РОЗДІЛ 3 МОДЕЛЮВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ І ЕКОНОМІЧНУ АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ	59
3.1 Економетричне моделювання впливу безготівкових платежів на споживчий попит	59
3.2 Застосування методів системної динаміки для дослідження впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення	76

3.3 Стратегічні напрями посилення впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні	82
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

ВСТУП

Безготівкова економіка – це один з ключових напрямів інституційної, фінансової та цифрової трансформації сучасних економік. Для України, як для держави, де історично готівка відіграє важливу роль в обігу, дана тема важлива не лише з огляду на світовий тренд цифровізації розрахунків, а й через власні структурні виклики. В умовах повномасштабної війни, яка наразі відбувається в Україні, безготівкова економіка набула ще й дещо іншого змісту, й стала механізмом підтримки безперервності розрахунків та адаптивності фінансової системи. Саме тому дослідження впливу системи безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні має як теоретичне, так і практичне значення.

Актуальність даної теми також зумовлена тим, що питання безготівкової економіки у зарубіжних та вітчизняних працях висвітлюється переважно з позиції платіжної модернізації, фінансової інклюзії та цифровізації, проте, попри значний науковий доробок, питання впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні залишається недостатньо дослідженим в розрізі комплексного аналізу поведінкового, інфраструктурного, інституційного, та макроекономічного факторів.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування системного впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні та розробка стратегічних напрямів посилення цього впливу в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети в роботі **вирішувались наступні завдання:**

- Розкрити сутність, еволюцію та інституційний зміст поняття «cashless economy»;
- узагальнити наукові підходи до пояснення впливу безготівкових платежів на споживчу поведінку домогосподарств;

- систематизувати канали та інструменти безготівкових розрахунків і визначити їх значення для фінансової системи та цифрової трансформації;
- проаналізувати динаміку розвитку безготівкової економіки в Україні за ключовими індикаторами;
- дослідити особливості споживчих витрат населення України;
- виявити взаємозв'язок між безготівковими платежами, споживчим попитом та економічною активністю населення;
- побудувати економетричні моделі впливу безготівкових платежів на кінцеві споживчі витрати домогосподарств;
- застосувати методи системної динаміки для виявлення підсилювальних і балансувальних контурів у системі безготівкової економіки;
- сформулювати стратегічні напрями посилення впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні.

Об'єктом даного дослідження є процеси розвитку безготівкової економіки в Україні та їх взаємодія зі споживчим попитом та економічною активністю населення.

Предметом дослідження є сукупність методичних, теоретичних та прикладних підходів до оцінювання впливу системи безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення, а також механізми посилення такого впливу в українських реаліях.

Для того аби досягти поставленої мети у роботі було використано низку різних **методів досліджень**, а саме метод теоретичного узагальнення та порівняння для розкриття сутності поняття «cashless economy». Методи статистичного аналізу, групування, табличного й графічного подання даних, що були застосовані для оцінки динаміки частки безготівкових операцій, активних платіжних карток, POS-терміналів, споживчих витрат населення та пов'язаних

макроекономічних індикаторів. Кореляційний та економетричний аналіз було використано для побудови моделей, а методи системної динаміки було застосовано для виявлення причинно-наслідкових контурів, через які безготівкова економіка впливає на споживчий попит та економічну активність населення. Стратегічні напрями розвитку безготівкової економіки в Україні було сформовано на основі системного, логічного та критичного аналізів.

Інформаційну базу даного дослідження становлять Конституція України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти та статистичні матеріали Національного банку України, дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Міністерства цифрової трансформації, офіційні публікації міжнародних організацій, зокрема Світового банку та МВФ, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що наведені в роботі висновки та стратегічні напрямки розвитку можуть бути використані для вдосконалення підходів щодо розвитку безготівкової економіки в Україні. Зокрема результати дослідження можуть бути корисними для органів державної влади, НБУ, банківських установ та суб'єктів господарювання. Також окремі положення роботи можуть використовуватись у навчальному процесі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що було удосконалено науковий підхід до трактування безготівкової економіки, як багаторівневої системи, а також удосконалено аналітичний підхід до оцінювання впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення шляхом поєднання економетричного моделювання з методами системної динаміки.

Ключові слова: безготівкова економіка, споживчий попит, економічна активність населення, платіжна інфраструктура, фінансова інклюзія, безготівкові платежі, платіжні картки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Сутність та еволюція поняття «cashless economy»

Поняття «cashless economy» трактують безліч науковців та світових організацій по всьому світу, проте першочерговий зміст даного словосполучення буде зрозумілий навіть пересічному громадянину, який не надто занурювався у економіку та фінанси з усіма їх тонкощами, адже «cashless economy» українською перекладається буквально як «безготівкова економіка». А отже, це та економіка у якій більша частина транзакцій між домогосподарствами, державою і бізнесом здійснюється за допомогою інструментів безготівкових платежів, таких як картки, електронні гроші, мобільні гаманці тощо. Також варто зауважити, що дана концепція не має на меті повну відмову від готівки, а радше спрямована на те, щоб відбувалось структурне домінування безготівкових інструментів розрахунку.

НБУ у своїй концепції переходу до «cashless economy», яка була опублікована у 2016 році, трактує безготівкову економіку не як технологію, а як інституційну архітектуру, яка охоплює розвиток платіжної інфраструктури (POS-термінали, електронні канали прийому платежів), стимули для приймання платежів, довіру та безпеку, конкуренцію у платіжних послугах [1]. Тобто НБУ підкреслює те, що під час впровадження «cashless economy» важливо чинити тиск на усі елементи механізму, а не лише на окремі його деталі [1].

Світовий банк теж розглядає схожу за змістом теорію, котра називається «Digital financial services» (DFS) [2]. Її суть полягає у тому, що безготівкова економіка розглядається тут, як інструмент фінансової інклюзії, який дає можливість боротьби з бідністю, через зниження транзакційних витрат, підвищення швидкості та безпеки розрахунків без особистого контакту та незалежно від місця перебування, а також через розширення доступу до

фінансових послуг – це все в свою чергу, за підходом Світового банку, створить соціально-економічні ефекти, які зможуть покращити життя населення [2]. Окрім того, безготівкові інструменти у даній концепції не виступають самоціллю, а є радше каналом через який можуть реалізовуватись ширші соціально-економічні ефекти розвитку. Тобто «cashless economy» в даній площині розглядається як канал для ширших ефектів розвитку.

Натомість у своїй статті Стефан Інґвес, колишній керуючий центрального банку Швейцарії, ще у 2018 році висловив деяке занепокоєння щодо безготівкової економіки, адже її впровадження на високому рівні тягне за собою питання довіри, конкуренції та надійності, що є важливим у контексті України [3]. Воєнні ризики, перебої зі світлом та зв'язком, кіберризики та нерівність доступу до платіжної інфраструктури стали тими чинниками, які наразі щоденно супроводжують Україну на шляху оптимізації структури платежів, тому їх врахування є надзвичайно важливим для впровадження ефективної стратегії.

У сучасних статтях українських науковців безготівкова економіка постає, як комплексна трансформація платіжного середовища. У своїй статті «Міжнародний досвід розвитку ринку платіжних карток і проблеми функціонування платіжних карток в Україні» Волохата В. Є. зазначає про те, що зростання частки безготівкових розрахунків несе вигоди, як для споживачів, так і для фінансових установ, проте водночас залежить від бар'єрів розвитку інфраструктури та якості ринкового і регуляторного середовища [4]. Окрім того, як вже зазначалось раніше війна внесла свої корективи у розвиток «cashless economy» в Україні про що в своїй статті написали Тивончук О. І. та Хуснуллін І. А. [5]. Вони зазначають про те, що під час війни особливо стає помітною подвійна природа безготівкової економіки, яка з одного боку підтримує безперервність обігу коштів та зручність розрахунків, що позитивно впливає на економіку, а з іншого боку супроводжується значними ризиками та потребує інституційного забезпечення стабільності платіжних систем [5]. Також в сучасних емпіричних дослідженнях безготівкові операції виступають фактором підвищення ефективності фінансових процесів та елементом модернізації платіжних систем [6].

Отже, «спільним ядром» всіх вищеописаних праць є опис «cashless economy», як механізму в якому домінують безготівкові операції, які чітко регулюються інституційними правилами та стандартами, котрі в свою чергу забезпечують системну стійкість, довіру та кібербезпеку. Відмінність у поглядах полягає у тому, що деякі з праць акцентують увагу на ринково-інфраструктурну складову безготівкової економіки, інші на стійкісно-безпековий контекст війни та ризики цифровізації, а також на ефективність у розрізі макроекономічних процесів через вплив платіжної модернізації на якість фінансових процесів.

Впровадження «cashless economy» - це безперервний послідовний процес, який тягне за собою структурну трансформацію грошового обігу, платіжної інфраструктури та поведінки економічних агентів. Адже на даному шляху кожна попередня ланка стає фундаментом для наступної і в результаті це призводить до того, що інструмент платежу поступово перестає бути центральним елементом, а весь фокус зміщується на платіжну екосистему. То ж надалі буде описано еволюцію безготівкової економіки в Україні, яка дозволить краще зрозуміти специфіку даного механізму в Україні.

Готівка – це універсальний, анонімний інструмент, який не потребує платіжної інфраструктури через що є одним з найкращих варіантів для тіньових розрахунків між економічними агентами. Водночас для економіки вона приховує в собі витрати на емісію, логістику, інкасацію, ризики крадіжок та помилок, а також слабшу прозорість обороту. Саме тому у своїй стратегії переходу до «cashless economy» НБУ наголошує на важливості зниження надмірної ролі готівки через розвиток альтернатив, особливо у сферах, що стосуються фінансових операцій фізичних осіб [1]. Тому задля окреслення шляху переходу України від готівко-орієнтованої економіки до безготівкової, у таблиці 1.1 наведено основні етапи еволюції даного процесу.

Таблиця 1.1 Основні етапи еволюції безготівкової економіки в Україні

Етапи розвитку	Відправні точки	Емпіричні дані	Чому це важливо?
<i>Висока роль готівки в Україні</i>	У своїй концепції «cashless есоному» НБУ зазначає про високу частку готівки в обігу та низький рівень довіри до банків як бар'єри модернізації платежів [1].	2015 р.: високе співвідношення готівкової маси до ВВП України – 14,6% [1].	Це точка відліку, яка пояснює чому держава стимулює розвиток безготівковості.
<i>Масове впровадження карткових платежів</i>	Публічні заяви НБУ щодо розвитку ринку карток та платіжної інфраструктури [7].	2016 р.: частка безготівкових операцій з картками за сумою – 35,5% (+4,3%), за кількістю – 70,6% (+5,1%) [7].	Це етап на якому картка перестає бути лише інструментом зняття готівки, а стає каналом повсякденних розрахунків.
<i>Тренд на безконтактні платежі та використання смартфонів замість гаманця</i>	У своїх матеріалах НБУ зазначає про тренд на безконтактність та токенизацію [8].	Вересень 2020 р.: 11,5 млн шт. безконтактних карток (+51% порівняно з січнем цього ж року) використовувались для розрахункових операцій, токени-	Цей етап демонструє зміни не лише у інфраструктурі, а й у поведінці домогосподарств.

Продовження таблиці 1.1

		зованих карток – майже 3,4 млн шт. (+50% порівняно з січнем) [8].	
<i>Законодавчі зміни</i>	Закон України «Про платіжні послуги» №1591-IX (прийнято 30.06.2021, введено в дію 01.08.2022) покликаний стати базою для нової архітектури платіжного ринку [9].	У своєму зверненні НБУ зазначає про те, що даний закон змінить рамку ринку платіжних послуг [10].	Для відкритого банкінгу дана точка є відправною, адже без нових інституційних норм подальший розвиток був би неможливим.
<i>Вимога забезпечити можливість безготівкових розрахунків</i>	Постанова КМУ №894 від 29.07.2022 встановлює строки протягом яких торговці мають забезпечити можливість безготівкових розрахунків [11].	Ця постанова виступає каталізатором задля закриття прогалин щодо можливості застосування безготівкових інструментів у різних типах населених пунктів та видах бізнесу [11].	Це той місток, який покликаний зупинити затримку між стратегією на папері та реальною економікою.
<i>Безготівкова економіка в умовах війни</i>	В своїх регулярних оглядах НБУ наголошує на тому,	3 кв. 2022 р.: частка безготівкових операцій –	Статистичні дані вказують на розрив між ча-

Продовження таблиці 1.1

	що станом на другий рік війни безготівкові операції домінують за кількістю [12].	68% за сумою та 93% за кількістю [14]. 3 кв. 2023 р.: частка безготівкових операцій – 63,3% за сумою та 93,5% за кількістю [13].	сткою безготівкових операцій за кількістю та за сумою - це свідчить про те, що залишаються сегменти, в яких готівка відіграє все ще важливу роль.
<i>Подальше відновлення безготівкової інфраструктури після воєнного шоку</i>	Регулярні огляди від НБУ про безготівкові операції та платіжну інфраструктуру [15].	2024 р.: +10,5% платіжних терміналів за рік, з них 97,5% - безконтактні [15]. Грудень 2024: 58,8 млн шт. активних карток, з них 35 млн шт. – безконтактні [15].	На даному етапі теоретичні засади про те, що для еволюції безготівкової економіки потрібна інфраструктура, стандарти та зміна поведінки статистично підкріплюється.
<i>Концепція та регулювання open banking (2023-2025 pp.)</i>	У 2023 р. НБУ оприлюднив концепцію відкритого банкінгу в Україні, який згідно з законом «Про	Відбулось правове регулювання відкритого банкінгу в Україні [9, 16, 17].	Отже, можна зробити висновок, що на даному етапі еволюція переходить від того чим платити

Продовження таблиці 1.1

	платіжні послуги» запрацював в Україні з серпня 2025 р., також 25.07.2025 НБУ випустив Постанову №80 «Про затвердження Положення про відкритий банкінг в Україні» [9, 16, 17].		на те, як будувати сервіси на даних та платежах.
--	--	--	--

Джерело: складено автором на основі джерела [1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17].

Отже, інформація описана у таблиці 1.1 демонструє впровадження безготівкової економіки в Україні не як окремі деталі одного механізму, а як дифузію розвитку технологій, впровадження нових регуляторних рішень та зміни платіжної поведінки домогосподарств. Перший етап виокремлює джерело проблеми, яка й призвела до прагнення впровадити «cashless economy» в Україні і важливо, що каталізатором цього стала не данина моді на технології чи бажання йти в ногу з часом, а системні структурні проблеми, котрі спричинили низьку ефективність платіжного середовища через вищі витрати обігу, тіньову економіку тощо. За даними з таблиці, у 2016 році карткові розрахунки не є домінантними за сумою, проте переважають за кількістю, що свідчить про подвійну природу економіки на той момент часу, адже готівка у той період продовжувала зберігати вагу у більших платежах. До того ж, як власне зазначає НБУ у своїх документах, малорозвинена інфраструктура та відсутність комісій для зняття готівки це прямий шлях до гальмування розвитку безготівкової економіки [1]. Тому Постанова КМУ №894 від 29.07.2022 є абсолютно логічним та релевантним

продовженням на шляху впровадження «cashless economy» в Україні [11]. Окрім того, безготівкова економіка – це не лише про розширення платіжної інфраструктури, а й про зміну поведінкових патернів населення, про що свідчить третій етап у таблиці. Тренд на безконтактні платежі та використання смартфона замість гаманця зменшує часову та когнітивну «вартість» здійсненої транзакції для споживача, про що детальніше буде описано у пункті 1.3 даної роботи. Тобто довіра та безпека домогосподарств в поєднанні з якісним користувацьким досвідом та меншим «болем» від платежу створює новий поштовх для розвитку безготівкової економіки в Україні. Окрім того, не менш важливим елементом на загальному шляху є законодавчі зміни, Закон України «Про платіжні послуги» №1591-IX, який був прийнятий 30.06.2021 є фундаментом для модернізованої моделі ринку платіжних послуг та відкритого банкінгу, наразі закон є чинним з поточною редакцією 26.12.2025 [9]. Попередній Закон України «Про платіжні системи та перекази коштів в Україні» втратив свою чинність 01.08.2022 [18]. Як вже згадувалось раніше, також була запроваджена Постанова КМУ №894 від 29.07.2022, яка дозволила скоротити відрив між стратегією та фактичною доступністю безготівкової економіки, адже для того, щоб політика впровадження мала комплексний характер потрібно працювати з усіма напрямками її імплементації, тому що лише бажання споживачів мало, якщо бізнес не приймає безготівкову оплату [11].

Безготівкова економіка в контексті війни набула дещо інших граней, адже стала елементом економічної життєздатності і підтримувала безперервні розрахунки навіть за умови логістичних та енергетичних ризиків. Незважаючи на важкі виклики повномасштабної війни «cashless economy» й надалі активно відновлювалась і впроваджувалась у контексті війни, ще раз виокремивши важливість комплексного підходу, який ґрунтується на розвитку, як інфраструктури, так і технологій, регуляторних документів, а нехтування будь яким з цих елементів здатне чинити сильний тиск на всю екосистему безготівкової економіки.

Наступною фазою розвитку згідно з таблицею є впровадження відкритого банкінгу, який виступає новим щаблем у розвитку економіки в Україні. Open banking підсилює конкуренцію та інноваційність, але в той же час може стати новим викликом щодо захисту персональних даних, відповідальності сторін та кіберстійкості, тому на даному етапі важливо забезпечити максимальну якість інституцій задля того, аби отримати максимальні вигоди з впровадження цього інструменту.

Отже, еволюцію безготівкової економіки в Україні можна описати за трьома основними напрямками:

- інструментально-поведінковим;
- інфраструктурним;
- інституційним.

Тому одночасна робота в усіх трьох напрямках і призвела до успішного результату. Водночас не варто нехтувати тим, що в умовах ризиків, готівка виступає альтернативним джерелом і повне її заміщення на даному етапі розвитку безготівкової економіки – неможливе. Саме тому «cashless economy» надалі варто розглядати у двох площинах: як інструмент підвищення якості та ефективності інституцій і як фактор споживчої поведінки та попиту домогосподарств.

1.2 Вплив безготівкових платежів на споживчу поведінку домогосподарств. Стимули безготівкових розрахунків як чинник трансформації споживчого попиту

У попередньому підрозділі даної роботи безготівкова економіка розглядалась через призму її бачення різними інституціями та відповідями на запитання «що змінилось при впровадженні «cashless economy» для України?», проте в розрізі даного дослідження також важливо розглянути питання того, чому і для кого ці зміни є економічно значущими. Тобто іншими словами, подальший фокус дослідження варто сфокусувати на двох категоріях: на безготівковій

економіці, як інструменті підвищення економічної ефективності, та на економіці, як на факторі поведінкових змін у споживанні та фінансових рішеннях. Розгляд «cashless economy» під даним кутом дозволить зрозуміти, як одні й ті самі інновації впливають одночасно на дві сторони медалі.

В розрізі інструменту підвищення економічної ефективності та інституційної якості, безготівкова економіка виступає оптимізатором платіжного середовища, що в свою чергу призводить до:

- зниження трансакційних витрат [1];
- підвищення якості статистики через прозорість обороту грошових коштів, що як наслідок може сприяти зменшенню тінізації економіки [1];
- виникнення, так званих мережевих ефектів платіжної інфраструктури, за яких спонукальна сила до використання безготівкових інструментів зростає тоді, коли платіжна інфраструктура розширюється [19];
- зростання рівня конкуренції через появу нових учасників на ринку [1].

Проте варто зазначити, що дані позитивні ефекти від впровадження безготівкової інфраструктури формуються лише за умови належного інституційного регулювання та регулювання ризиків.

Натомість з точки зору впливу безготівкової економіки на поведінкові зміни у споживанні та фінансових рішеннях, інструменти розрахунку втрачають нейтральне забарвлення і починають впливати на те, наскільки відчутною була втрата ресурсу під час здійснення транзакції для конкретної особи. Тобто безготівкові платежі можуть послаблювати психологічний бар'єр під час здійснення транзакцій, про що буде детальніше описано далі.

Окрім того, оскільки темою даної роботи є дослідження впливу системи безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення, то ґрунтовний аналіз цього взаємозв'язку не може бути проведений без

урахування теорій споживчої поведінки. Зокрема, аналіз буде розпочато з класичних теорій, а саме з теорії Дж. Кейнса, М. Фрідмена та Ф. Модільяні.

Ядром теорії Дж. Кейнса – видатного економіста [21], є твердження про те, що зростання доходів домогосподарств тягне за собою збільшення споживчих витрат, але, в той же час, темпи даного зростання є нижчими від темпів приросту доходу, відповідно через даний розрив з’являється частина коштів, котрі можуть бути спрямовані на заощадження [20]. Варто зауважити, що окрім цього Дж. Кейнс визнавав те, що існує ще безліч факторів, котрі впливають на споживчі витрати, проте все ж головним фактором визначав – поточний дохід [20]. У розрізі даного дослідження, варто зауважити, що завдяки можливості безготівкових розрахунків кейнсіанська теорія набуває нових барв, адже у такому разі збільшення споживчих витрат стає легшим через цифрові платіжні інструменти, що підвищують швидкість та зручність здійснення витрат, а відповідно і підвищують реакцію споживача на зростання доходів, зокрема через імпульсивні покупки. Через це може відбуватись скорочення фонду, який призначався для заощаджень і як наслідок може порушитись співвідношення між споживанням та заощадженнями у структурі доходів домогосподарств. У довгостроковій перспективі це загрожує нівелюванням стабілізуючої ролі заощаджень і відповідно підвищенням чутливості населення до фінансових шоків.

Наступною буде розглянуто теорію М. Фрідмена, в центрі якої теж лежить дохід, проте не поточний, як зазначав Дж. Кейнс, а постійний, тобто іншими словами – це той дохід, який домогосподарство очікує стабільно отримувати впродовж тривалого періоду часу та на який орієнтується приймаючи довгострокові споживчі рішення [22]. Але в умовах стрімкого поширення цифрових платежів дана теорія про перманентний дохід може зазнавати деяких змін, адже в даному випадку, так звані «короткострокові доходи» можна легко використати у споживанні і відповідно це послабить стабілізуючу роль постійного доходу.

Теорія життєвого циклу Ф. Модільяні також базується на доході, проте в даному випадку розглядається той дохід, котрий домогосподарство розцінює як

реальний для заробітку впродовж всього життя [23]. Окрім, того у своїй теорії Ф. Модільяні припускає, що споживач впродовж своєї траєкторії життя прагне забезпечити собі приблизно однаковий рівень споживання [23]. Безготівкові та цифрові платежі можуть дещо порушити такий порядок речей, адже висока доступність кредитних коштів та фінтех-інструментів можуть як сприяти домогосподарствам у підтриманні сталого рівня споживання, так і спокушати їх до надмірностей.

Тому задля кращого розуміння впливу способів оплати на суб'єктивне сприйняття витрат домогосподарств, після огляду класичних теорій, варто звернутись до поведінкової економіки, адже поведінка споживача є ще одним надзвичайно важливим аспектом аналізу безготівкових платежів.

Більшість з нас помічали, що при оплаті карткою або ж смартфоном нам набагато легше розлучитись з більшою сумою грошей, ніж якби це була готівка. Тому для кращого розуміння механізму роботи даного явища далі буде розглянуто так званий ефект «безболісних витрат».

Біль від витрат – це не фізичне відчуття, яке ми можемо ідентифікувати у своєму тілі, у даній роботі він розглядається радше як психоемоційний стан в якому знаходиться людина після здійснення тої чи іншої фінансової операції під час якої, вона витрачає кошти [24]. До прикладу, це можуть бути сумні емоції після такої великої покупки, як машина чи будинок, який був мрією, але водночас був і великою фінансовою витратою.

У своїй роботі Джордж Левенштейн та Дражен Прелек виокремлюють декілька аспектів, які впливають на біль від витрат:

- час здійснення платежів (до чи після отриманого блага);
- ступінь прив'язаності до думок про оплату товару чи послуги [25].

Також у своїй праці автори зазначають про те, що розрахунок карткою викликає нижчий ступінь прив'язаності до думок про здійснену транзакцію і як наслідок це може призводити до надмірного споживання та зростання боргів [25].

Адже, коли споживач розраховується готівкою, то відбувається фізичний контакт з купюрами: їх перерахунок, передача купюр, очікування решти, що в свою чергу підвищує відчутність витрат. Натомість оплата безготівковими інструментами може знижувати цей зв'язок для деяких споживачів і відповідно призводити до зростання витрат. Проте Джордж Левенштейн та Дражен Прелеч також наголошують на тому, що все залежить від індивідуальних якостей споживача і той, хто в момент зняття готівки в банкоматі сприймає цей акт, як «втрату» грошей, тому відповідно буде легше витратити більші суми грошей готівкою [25]. Окрім того, дослідження, які були проведені Драженом Прелечом та Дунканом Сіместром у 2001 році додатково засвідчують факт про те, що споживачі готові витратити більше коштів при розрахунку карткою на противагу готівці [26].

Сучасні опитування також показують, що безготівкові платежі «болять» менше, зокрема, у дослідженні Forbes Advisor у 2024 році 22% респондентів відповіли, що відчувають менше «болю від витрат», якщо при великих покупках розраховуються карткою, а не готівкою [28]. Частково це відбувається, як вже зазначалось раніше, через відсутність фізичного контакту з грошима, адже у розрізі болю від витрат, покупка сприймається як «втрата» грошей, а будь яка втрата, для нас, як для людей є неприємною, відповідно через це і може виникати так званий «больовий ефект» [27]. У тому ж опитуванні 52% респондентів зазначили про те, що імпульсивні покупки, вони здебільшого оплачують карткою, на противагу 24%, що у таких випадках користуються готівкою [28]. Це демонструє те, що більшість імпульсивних покупок здійснюються за допомогою безготівкових інструментів, а отже це є ще одним підтвердженням того, що безготівкова економіка «провокує» домогосподарства витратити більше грошей. Проте варто підкреслити, що безготівкова економіка не завжди є каталізатором надмірного споживання, вона радше виступає важелем на умови в яких приймаються рішення.

Для контрагентів «cashless economy» також пропонує ряд переваг, котрі здатні підвищити суб'єктивну привабливість безготівкової оплати, до прикладу це

програми лояльності, такі як кешбек. У таблиці 1.2 наведено декілька програм кешбеку, які діють в Україні станом на березень 2026 року.

Таблиця 1.2 Основні програми кешбеку в Україні та їх характеристика

Програми	Тип	За що нараховується	Ставка та ліміти	Обсяги виплат
<i>Національний кешбек</i>	Державний [29].	За купівлю товарів українського виробництва (що включені до переліку та в тих магазинах, що беруть участь в програмі) [29].	З 01.03.2026 5% або 15% [29]; Ліміт: мінімум - 2 грн, максимум - 3000 грн [29].	Від старту програми «Національний кешбек» у вересні 2024 р. до 31.07.2025 учасникам було виплачено 3,4 млрд грн [30].
<i>Кешбек від АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК» (Monobank)</i>	Комерційний [31, 32].	За купівлю товарів і послуг у 2 категоріях вибраних кожного 1 числа місяця (є банківські та партнерські програми) [31, 32].	До 20% кешбеку у двох обраних категоріях на місяць [31, 32]. Для банківських програм діє обмеження – 500 грн на місяць [31, 32].	За час дії програми (станом на 05.03.2025) нараховано 9.9 млрд грн кешбеку [33].
<i>«Привіт» від PrivatBank</i>	Комерційний [34].	На основі попередньої поведінки клієнта формуються персоналізовані пропозиції,	Ставка залежить від умов партнера [34]. Мінімальні сума для виведення коштів – 1 грн., а	За перші 7 місяців роботи (запуск відбувся у 2024 р.) програмою скористалось 5

Продовження таблиці 1.2

		кешбек за які нараховується при виконанні умов мерчанта (також окрім кешбеку дана програма включає знижки та промокоди) [34].	обмеження максимальної суми – немає [34].	млн клієнтів, що на той час становило орієнтовно 33% від усіх активних користувачів додатку «Приват 24» [35].
<i>«Мої бонуси» від Ощадбанку та Visa</i>	Комерційний [36].	За здійснення покупки карткою Visa Rewards, Visa Infinite або Visa Platinum у будь-яких категоріях розрахунків, окрім тих, що визначені у правилах програми як винятки (ломбарди, платежі у азартних іграх та інше) [36].	10 грн. операції прирівнюється до 0.5 бонусів (якщо це не спеціальні пропозиції) [36]. Загалом протягом місяця на винагороди можна обміняти максимум 250 тис. бонусів (але в окремих категоріях є ще свої обмеження) [36].	За допомогою цієї програми люди перерахували 331 890 грн. на потреби ЗСУ [36].
<i>Програма «Кешбек від Райфу» від</i>	Комерційний [37].	За розрахунок платіжною карткою від	Виведення на карту можливе від 100 грн [37].	Не оприлюднюється.

Продовження таблиці 1.2

<i>Raiffeisen Bank</i>		Raiffeisen Bank у 2 обраних категоріях [38].	Максимальний розмір кешбеку за місяць – 500 грн (на балансі кешбеку можна зберігати необмежену суму) [38]. Ставка до 20% [38].	
------------------------	--	--	---	--

Джерело: складено автором на основі джерела [29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38].

З інформації у таблиці вище, з'ясовується, що в Україні діють як державні, так і комерційні (приватні) програми кешбеку. Представником державного ринку є програма «Національний кешбек», котра спрямована на підвищення попиту на товари українського виробництва [29]. Цікавою її умовою є те, що участь у програмі передбачає відкриття спеціального рахунку, а відстеження за нарахуванням кешбеку відбувається у додатку «Дія» [39]. Окрім того, нараховані кошти не можна зняти готівкою, а лише використати у мережах партнерів на визначені категорії товарів [29]. Тобто це свідчить про те, що додаткові блага отримані під час здійснення безготівкових транзакцій можна використати теж лише безготівковим шляхом. А точковий стимул до покупки товарів підкріплюється доступністю «приєднання» до даної програми для домогосподарств, адже партнерами «Національного кешбеку» є найбільші банки України – ПриватБанк, Ощадбанк, АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК» (Monobank) та інші [40]. Також з точки зору використання коштів програма «Національний кешбек»

передбачає соціально-цільовий канал використання: користувачі можуть спрямувати отримані кошти на благодійність, в тому числі на допомогу ЗСУ [29].

Натомість комерційна складова програм кешбеку в Україні має ще більш різноманітний характер. До прикладу, програма лояльності «Привіт» від ПриватБанку ґрунтується на персоналізованих пропозиціях, що демонструє індивідуальний підхід до кожного клієнта [34]. Таким чином споживач може отримати кешбек у дійсно релевантних для нього напрямках, що свідчить про персоналізацію стимулів задля більшого заохочення. На противагу ПриватБанку, MonoBank пропонує своїм користувачам обрати дві найрелевантніші для них категорії кешбеку щомісяця, що дозволяє відстежувати вимірювання поведінкових реакцій домогосподарств у розрізі різних категорій споживання [31, 32]. Окрім того, даний банк пропонує своїм клієнтам, котрі мають картки вищого рангу (platinum та iron bank) обрати програму лояльності «милі», замість кешбеку [41, 42]. За умови даної програми користувач може отримувати милі за кожну здійснену транзакцію картою MonoBank, а надалі витрати їх для покупки залізничних або авіаційних квитків [41, 42]. Таку свою ініціативу банк пояснює як вдячність клієнтам за те, що вони обирають саме їх [43]. Це також свідчить про те, що стимули, які діють при безготівкових платежах, можуть не лише збільшувати або зменшувати сукупні витрати, а й перенаправляти споживання у інші галузі. Також наразі в Україні діють програми від Ощадбанку, Raiffeisen Bank та інших [36, 37, 38].

Окрім того, ще одним проявом стимулів для домогосподарств у розрізі безготівкових платежів є моделі лояльності торговельних мереж (у розрізі даної роботи розглядається саме банківська картка зазначеної компанії, а не її безпосередні програми лояльності), до прикладу мережі супермаркетів «АТБ». Споживач може випустити банківську картку АТБ від банків-партнерів (Monobank, Raiffeisen Bank, Ощадбанк та інші) та при розрахунку нею, отримувати додаткову знижку у розмірі 5% на акційні товари, окрім цього покупець отримуватиме ще й ексклюзивні пропозиції інших товарів зі знижкою

[44]. Це свідчить про те, що в розрізі часу, лояльність та безготівкові інструменти розрахунки все тісніше переплітаються у єдину екосистему.

Отже, в результаті аналізу представленої вище таблиці можна виділити наступні висновки:

- в Україні сформовано систему стимулів у якій беруть участь як держава, так і окремі банки, що свідчить про її двоканальність. Держава в даному випадку виступає інструментом підтримки споживання українських товарів, а банківські пропозиції орієнтовані на стимули, що базуються на категоріях товарів, взаємодії з партнерами та персоналізації пропозицій.
- Для України притаманні різні форми нагород для контрагентів (гроші, бонуси, милі), що дозволяє не лише стимулювати споживачів, а й чинити вплив на перерозподіл структури їх споживання.
- В умовах повномасштабної війни, особливо важливим є те, що програми лояльності в Україні не є поза контекстом, а фінансові стимули в даному випадку поєднуються з соціальними ефектами (благодійність, підтримка ЗСУ), що може стати додатковою перевагою для певної категорії споживачів.

1.3 Інструменти та канали безготівкових розрахунків: системний вплив на фінансову систему й цифрову трансформацію

Безготівкові розрахунки – є ядром безготівкової економіки, вони можуть реалізовуватись через низку інструментів, які будуть відрізнятись за різними факторами: швидкістю виконання, рівнем зручності та каналом доступу. Наразі сучасний споживач має широкий спектр варіантів вибору від фізичних платіжних карток та їх токенизованих аналогів у смартфоні чи годиннику до електронного гаманця та інтернет-банкінгу. Наразі НБУ виділяє 4 інструменти безготівкових розрахунків в Україні, серед яких платіжні інструкції, електронні гроші, платіжні інструменти, документарні операції та інструменти [45]. Проте оскільки дане

дослідження спрямоване на аналіз впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення, то основну увагу буде приділено класифікації інструментів для безготівкових розрахунків саме у розрізі засобів, якими споживач ініціює платіж. Також окремо буде виділено канали здійснення та приймання платежів.

Отже, інструменти безготівкових розрахунків в розрізі здійснення споживчих платежів поділяються на [46]:

- пластикові картки – це універсальний інструмент безготівкової оплати, який доступний для більшості домогосподарств. У взаємодії з термінальною інфраструктурою вона може працювати як контактено за технологією chip, так і безконтактно за технологією NFC [47]. Даний інструмент дозволяє проводити оплату, знімати готівку та виконувати перекази в межах платіжної екосистеми [45]. Його перевагами для споживачів є доступність, звичність, стандартизованість та масштабність, а також швидкість здійснення оплати у варіанті застосування картки з безконтактною технологією. Проте пластикова картка має також і ряд недоліків для споживачів, головним з яких є потреба фізичної наявності картки, що призводить до ризиків її крадіжки чи втрати.

- Цифрові гаманці, які у споживчій практиці здебільшого є токенованими картками у смартфоні чи годиннику (до прикладу Apple Pay та Google Pay). Такий варіант оплати вважається безпечним, оскільки даний інструмент при здійсненні транзакції використовує токен, замість реального номера картки і відповідно не розкриває номер картки продавцю, про що у своїй заяві також зазначає компанія Apple [48]. Перевагами цифрових гаманців є зменшення залежності від фізичного носія, а також швидкість та зручність, а недоліками – можливість крадіжки або втрати пристрою у якому знаходиться даний інструмент, відповідно потрібні додаткові заходи захисту.

- Інтернет-банкінг та банківські застосунки (Приват24, monobank та інші) [46]. Фактично це інструмент керування рахунком та ініціювання платежів[46]. Плюсами такого засобу є можливість контролю за платіжними операціями, зручність для регулярних платежів та переказів без фізичної присутності, а також потенційне підвищення фінансової дисципліни через можливість здійснення обліку власних доходів та витрат. Натомість можливі недоліки, які супроводжуватимуть споживача при використанні даного інструменту – це кіберризики та залежність від цифрової грамотності.

Натомість каналами здійснення безготівкових розрахунків є [46]:

- POS-термінали, що є класичним проявом каналу приймання платежів у фізичних точках продажу. Його перевагами є швидкість та зручність, проте, в часи повномасштабного вторгнення, особливо гострим став недолік залежності від наявності зв'язку [49].

- Застосунок «Термінал» - це канал приймання, який дозволяє реалізувати функції платіжного термінала у смартфоні, що є особливо актуальним для малого бізнесу та за умов відключення світла («Термінал», «ОщадРАУ» [49]. Даний інструмент може сприяти розширенню безготівкової інфраструктури у окремих сегментах ринку, де встановлення POS-терміналу є дорогим або ж нераціональним. Проте даний канал здійснення безготівкових розрахунків є залежним від технічних характеристик обраного пристрою.

- QR-платежі виступають каналом за якого покупець має відсканувати код, наданий продавцем [49]. У міжнародній практиці даний засіб розглядається як можливість здешевлення прийняття безготівкових розрахунків та підвищення інклюзії [50]. Перевагами QR-платежів є низька вартість впровадження даного каналу, його доступність та зручність для малого бізнесу, проте такий спосіб може викликати невдоволення у деяких категорій споживачів та ризики підміни або ж шахрайства.

- Інтернет-платежі, даний канал охоплює оплату товарів та послуг онлайн та включає в себе як оплату через платіжні посилання та за реквізитами IBAN/рахунок, так і через інтернет-еквайринг (платіжні сторінки) [51; 52]. Перевагами даного каналу здійснення безготівкових операцій є його зручність та доступність 24/7, що може підвищувати споживчі витрати домогосподарств, проте також існує підвищений ризик шахрайства.

- Р2Р-платежі, що є каналом для здійснення транзакції між двома домогосподарствами [53]. Даний вид розрахунку є зручним у побутовому житті та дозволяє підтримувати економічну активність інших домогосподарств, проте завжди існує ризик помилкових переказів.

Отже, узагальнюючи викладене, варто зауважити, що інструменти та канали для здійснення безготівкових операцій не є суто технічними елементами. Це чинники, котрі здатні змінювати параметри економічного попиту та як наслідок економічну активність населення, а велике різноманіття наведених елементів здатне знизити трансакційні «витрати» для споживачів через такі канали, як зниження витрат часу, зусиль та в деяких випадках непотрібність фізичної присутності. Відповідно з економічної точки зору, це може підтримувати короткострокову динаміку сукупного попиту та пришвидшувати оборот коштів у роздрібному секторі. Окрім того, можливість безготівкового перерахунку коштів між домогосподарствами знижує бар'єри для їх обміну, що є особливо важливим для підтримки внутрішнього попиту в умовах невизначеності. Також в залежності від інструменту здійснення транзакції, безготівкові засоби розрахунку можуть як підвищувати кількість імпульсивних покупок, так і зменшувати її, тому в даному випадку все залежить від того, які інструменти оплати домінують у щоденних витратах домогосподарства та від рівня фінансової грамотності населення.

Після розгляду інструментів та каналів здійснення безготівкових операцій надалі доцільно буде розглянути як збільшення безготівковості економіки трансформує функціонування фінансової системи, адже саме платіжна

інфраструктура є елементом платіжної взаємодії, що визначає наскільки швидко, надійно та з яким рівнем довіри домогосподарства і бізнеси зможуть здійснювати платіжні операції.

Зокрема НБУ пов'язує збільшення частки безготівкової економіки з підвищенням прозорості платежів [45]. Такий вплив пояснюється тим, що масовість безготівкових розрахунків підвищує прозорість обороту коштів, зокрема через те, що транзакції залишають цифровий слід. Окрім того, це дає змогу для формування статистичної звітності кращої якості, а також можливість для аналізу структури економічної активності домогосподарств, до прикладу за сегментами споживання чи типами операцій.

Також через підвищення прозорості платежів безготівковість має потенціал впливу на зменшення частки тіньової економіки, проте цей ефект не є автоматичним [1]. Він залежить від низки факторів: адміністрування, надійності системи та її ефективного функціонування.

Наступним наслідком впливу збільшення частки безготівкової економіки у загальній структурі є швидкість обігу коштів та транзакційна ефективність. Безготівкові розрахунки дають змогу пришвидшити процес здійснення платежів, а також сприяють тому, щоб кошти знаходились в економіці країни [1].

Проте важливо звертати увагу на те, що безготівковість може як забезпечити ширший доступ до фінансових послуг, так і створити розрив між категоріями населення з різними можливостями доступу до платіжної інфраструктури та ступенем цифрової грамотності. Саме тому у своїх виданнях Світовий банк наголошує на важливості розвитку платежів як компоненту інклюзії, який потребує політик доступності та захисту [50].

Отже, безготівкові інструменти та канали їх здійснення є важливим фактором, що модифікує умови здійснення споживчих витрат та інформаційне середовище. Окрім того, безготівкова економіка є елементом цифрової трансформації, про що буде детальніше описано далі.

Cashless есопому у площині цифрової трансформації є однією зі складових цифрової економіки, адже саме цифрові платежі забезпечують трансакційну

інфраструктуру для взаємодії домогосподарств, бізнесу та держави. Варто зазначити, що цифрова економіка – це не виключно про «онлайн-сервіси», це також про скорочення витрат від взаємодії. До прикладу, Міністерство цифрової трансформації України у своїй публікації, зазначили, що сукупний ефект економії від цифрових послуг для України з 2020 року склав 184 млрд грн для громадян та держави, натомість середня вартість надання однієї послуги онлайн становить 242 грн, а офлайн понад 1500 грн [54]. Це свідчить про те, що цифрові платежі є невід’ємною частиною цифрових сервісів, а «цифрова держава» потребує надійних та зручних платіжних механізмів для зниження бар’єрів їх використання.

Окрім того, безготівкова економіка дозволяє забезпечити реальний доступ домогосподарств та бізнесу до фінансових послуг, що в свою чергу підвищує фінансову інклюзію. Зокрема саме цифрові платежі дають змогу здійснювати трансакції незалежно від місця перебування та наявності банківських відділень. Проте варто також пам’ятати і про ризики даного явища, адже без розвитку кібергігієни та цифрових навичок, цифровізація може поглиблювати нерівність між групами населення. Саме тому Мінцифа систематично розробляє освітні матеріали для громадян, які сприятимуть підвищенню їх фінансової грамотності та цифрової обізнаності [55, 56, 57]. До прикладу, це освітні серіали про кредитну історію та цифрові гроші, що опубліковані на платформі «Дія.Освіта», а також партнерські програми Мінцифри [55, 56, 57]. Отже, вплив безготівкової економіки на цифрову трансформацію не обмежується лише часткою безготівкових операцій, а залежить ще від низки факторів, зокрема від того чи зростання частки безготівкової економіки супроводжується зміною цифрових навичок та наявністю кібербезпеки.

Щодо ролі fintech у цифровій трансформації, то він виступає каталізатором зниження бар’єрів використання безготівкових інструментів, зокрема через швидкість, персоналізацію та зручний інтерфейс [58]. Натомість big data – це ресурс цифрової трансформації, який дозволяє робити інтерфейси більш персоналізованими, підвищувати якість скорингу та управління ризиками [59]. А

open banking є проявом синергії платежів та даних [60]. НБУ визначає відкритий банкінг, як підхід за якого користувач може надавати згоду на безпечний обмін фінансовими даними між банками та іншими постачальниками фінансових послуг [60]. Отже, безготівкова економіка на даному етапі еволюціонувала від запитання «чим платити?» до запитання «як побудувати персоналізовані, зручні та швидкі сервіси на основі отриманих даних?».

У розрізі України цифрова трансформація відбувається паралельно у двох площинах, а саме у державних сервісах та у платіжній інфраструктурі, до прикладу проявом цього є програма «Національний кешбек», про яку вже згадувалось раніше, адже учасниками реалізації даного проєкту є ДПС, Мінцифра, низка банків та міжнародних платіжних систем [61].

Отже, підсумовуючи, варто зазначити про те, що цифрові платежі зменшують цифрові та операційні бар'єри для здійснення витрат, створюють додаткові стимули до купівлі у певних категоріях та полегшують регулярні платежі. Окрім того, вони виступають чинником розширення фінансової інклюзії та підтримують курс держави на цифровізацію.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СПОЖИВЧОГО ПОПИТУ В УКРАЇНІ

2.1 Динаміка безготівкових платежів в Україні

Для того аби якісно та комплексно оцінити вплив системи безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення першочергово потрібно звернути увагу на динаміку безготівкових операцій, адже саме вони є відображенням інтеграції цифрових фінансових інструментів у повсякденне життя домогосподарств. Нове середовище, котре формується завдяки збільшенню частки платежів із використанням безготівкових інструментів, поширенню платіжних карток та розширенню платіжної інфраструктури, веде за собою ряд змін, які покликанні трансформувати платіжну поведінку домогосподарств. Тому у цьому контексті дослідження ключових індикаторів розвитку безготівкової економіки є важливим та вирішальним елементом для фундаменту подальшого дослідження.

На рисунку 2.1 наведено частку безготівкових операцій, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів, емітованих вітчизняними фінансовими установами за сумою та за кількістю, зокрема дані наведені за період 01.01.2020-30.06.2025. Обчислення здійснювались автором на основі офіційної статистики НБУ [62].

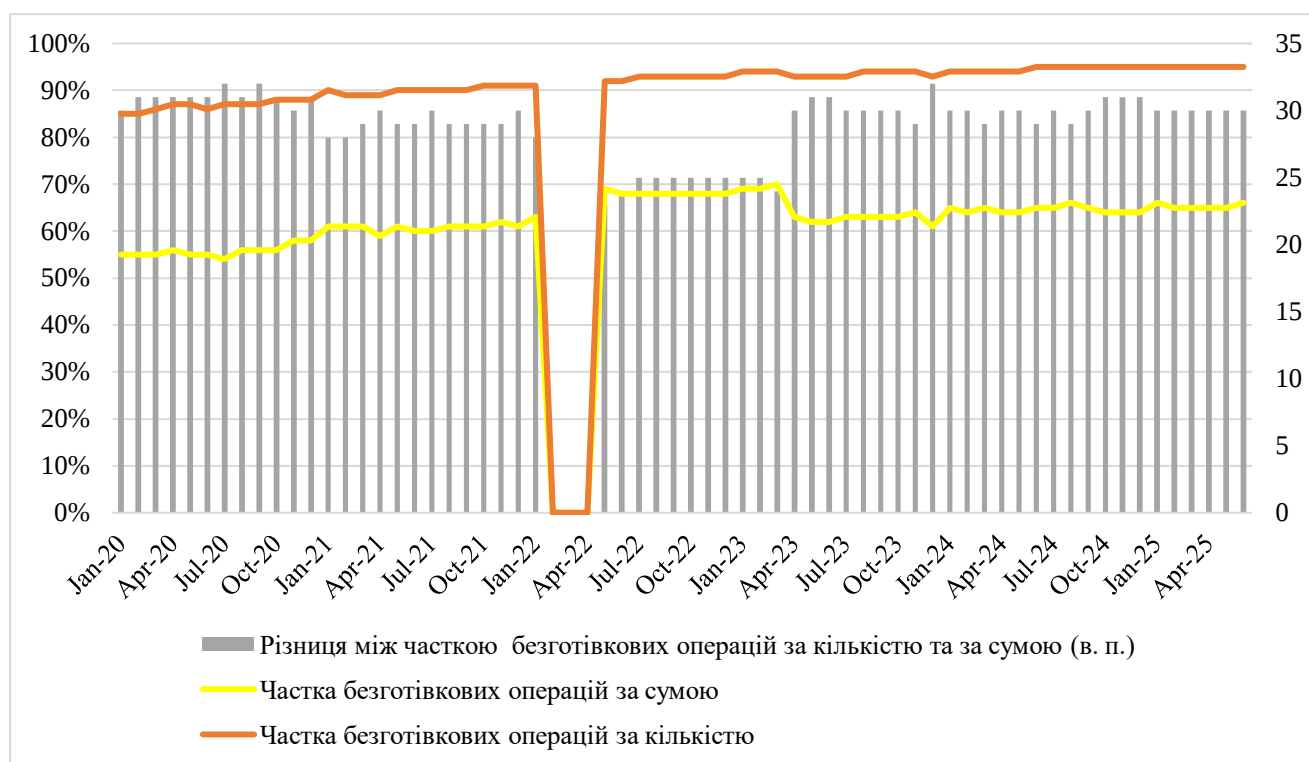

Рисунок 2.1 Динаміка частки безготівкових операцій в Україні за сумою та за кількістю у період 2020-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

Дані рисунку 2.1 демонструють стабільно високий рівень частки безготівкових операцій за кількістю, який становив 85-88% у 2020 році, 89-91% у 2021 р. та 92-95% у 2022-2025 рр., що свідчить про позитивну динаміку безготівкових операцій в розрізі карткових платежів. Натомість частка безготівкових операцій за сумою у загальній структурі операцій з використанням електронних платіжних засобів є значно меншою і становить 55-58% у 2020 р., 59-62% у 2021 р. та коливається в межах 62-70% у 2022-2025 рр. Це є наслідком того, що операції зі зняття готівки мають вищий середній чек, задля того, аби в подальшому нею розраховуватись. Проте варто зазначити, що різкий спад, який відбувся у квітні 2023 року не відображає реальне скорочення частки безготівкових операцій у загальній структурі, а є наслідком зміни методології формування статистичної звітності НБУ [62]. Проте незважаючи на це частка безготівкових операцій за сумою також демонструє позитивну динаміку в розрізі

6 років. Отже, дедалі більша частина витрат відбувається безготівковим шляхом, витісняючи готівкові розрахунки.

Окрім того, було розраховано різницю між часткою безготівкових операцій за кількістю та за сумою в якості індикатора інтенсивності безготівкового споживання. Адже чим більший розрив між часткою безготівкових операцій за кількістю та за сумою, то частішими є безготівкові платежі, але з меншим середнім чеком. Частка операцій за кількістю демонструє значну перевагу над часткою безготівкових операцій за сумою. Цей розрив становив 30-32 в.п. у 2020 р., 28-30 в. п. у 2021 р.-січні 2022 р. та 23-25 в. п. у період травень 2022 р.-березень 2023 р., відповідно спостерігається тенденція до скорочення розриву між показниками, проте починаючи з квітня 2023 р. до червня 2025 р. дана різниця коливається в межах 29-31 в. п., що є майже тотожним з першопочатковим значенням. Таке збільшення розриву між частками є радше наслідком методологічних змін, а не відображенням реальної зміни споживчої поведінки населення [62]. Додатній показник різниці протягом всього аналізованого періоду свідчить про те, що цифрові платіжні операції використовуються переважно для здійснення дрібних або середніх за сумою транзакцій, а отже підтверджує гіпотезу про те, що безготівкові платежі стали інструментом для розрахунку у повсякденному житті домогосподарств через свою зручність та швидкість.

Для поглиблення аналізу доступності та динаміки безготівкових операцій в Україні також було складено діаграму 2.2, яка демонструє кількісні та якісні характеристики платіжних карток в Україні, а саме - це загальна кількість емітованих платіжних карток та частка активних у їх структурі. Окрім того, на рисунку представлено відсоток безконтактних та токенізованих платіжних карток у загальній кількості активних карток.

За період 01.01.2021-01.10.2025 рр. спостерігається зростання загальної кількості емітованих платіжних карток в обігу з 75.3 млн шт. у 1-му кварталі 2021 р. до 143.5 млн шт. станом на 9 місяців 2025 р., тобто зростання за майже 5 років відбулось у 1,9 рази [62]. Така динаміка свідчить про поширення цифрових платіжних інструментів серед населення та розширення платіжної

інфраструктури, проте наявність банківських карт сама по собі не є точним індикатором розвитку безготівкової економіки, адже не менш важливим фактором є їх використання. Частка активних платіжних карток у загальній кількості карток коливалась в межах 52-54% з початку аналізованого періоду до травня 2022 р., після чого різко зменшилась до 41%. Такий різкий спад є прямим наслідком початку повномасштабної війни в Україні, адже одна частина населення була змушена емігрувати закордон, а інша - пристосовуватись до кризових умов. Надалі рівень активних карток у загальній структурі коливався в межах 41-45%, що демонструє закріплення безготівкових інструментів у фінансовій практиці домогосподарств, проте також свідчить про те, що доступ до платіжних інструментів випереджає їх фактичне використання.

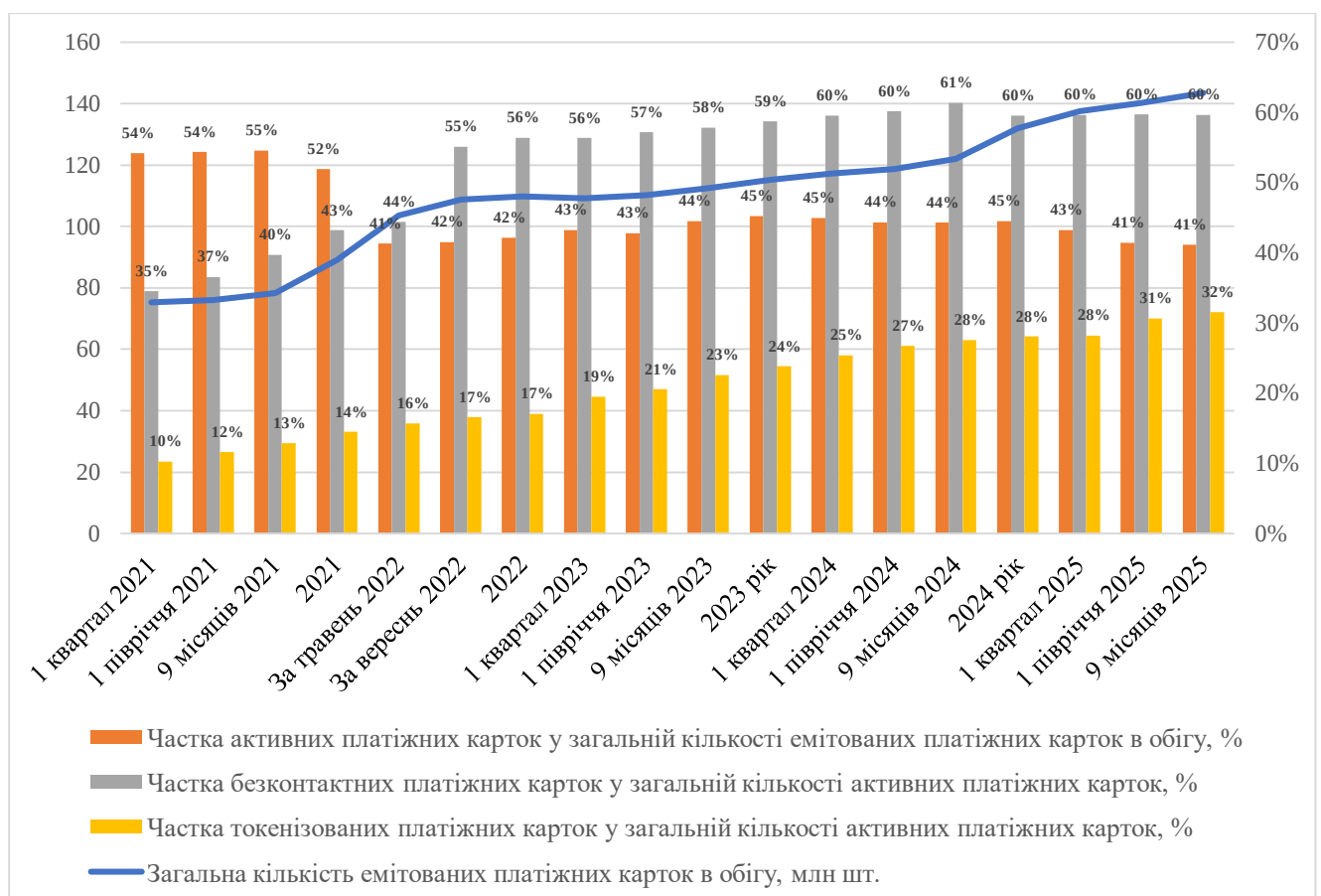

Рисунок 2.2 Динаміка емісії та структурних характеристик платіжних карток в Україні в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

Такі показниками, як частки безконтактних та токенизованих платіжних карток у загальній кількості активних карток репрезентують цей засіб в розрізі зручних платіжних інструментів. За весь аналізований період обидва показники мали позитивну динаміку і здійснили значний скачок у своїх значеннях: на початку аналізованого періоду показник частки безконтактних платіжних карток становив 35% та зріс до 60% наприкінці періоду, натомість частка токенизованих платіжних карток зросла з 10% до 32%. Така динаміка свідчить про домінування швидких та зручних форм оплати у загальній структурі безготівкових розрахунків. Окрім того, зростання частки безконтактних банківських карток зменшує не тільки часові, а й психологічні «витрати» на здійснення платежу, що може активізувати споживчий попит населення через частіше здійснення «менш болючих» транзакцій. Натомість збільшення частки токенизованих платіжних карток демонструє стійку зростаючу тенденцію до використання цифрових гаманців та смартфонів, як основного інструменту для здійснення платежів. Така зміна демонструє, як технологічний прогрес, так і готовність населення інтегрувати платіжний процес у цифрове середовище. Як наслідок, через скорочення шляху споживача до бажаного продукту частіше можуть відбуватись імпульсивні покупки.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що незважаючи на стабільну динаміку кількості активних карток в Україні, безготівкові розрахунки все глибше інтегруються в споживчу поведінку населення, про що свідчить трансформація їх функціональної структури на користь безконтактних та токенизованих інструментів. В даному розрізі банківська картка постає не лише технічним засобом для розрахунків, а й багатофункціональним інструментом доступу до фінансових сервісів.

Інституційну швидкість розгортання cashless economy в Україні в 2021-2025 рр. можна оцінити завдяки кількості POS-терміналів, пунктів продажу, що приймають платіжні картки та кількості банкоматів. Зокрема на рисунку 2.3 наведено абсолютні значення даних показників, а дані діаграми 2.4 демонструють

темпи зростання та скорочення основних елементів платіжної інфраструктури, які дають змогу оцінити швидкість структурних змін.

З даних наведених на рисунку 2.4 прослідковується, що за перше півріччя 2021 р. відбулось вагоме збільшення кількості POS-терміналів та пунктів продажу, які приймають платіжні картки, на відмінну від мережі банкоматів, яка продемонструвала протилежну тенденцію і скоротилась на 0.53% за пів року. Такі дані свідчать про поступове зміщення акценту від готівкової інфраструктури до інфраструктури приймання безготівкових платежів, що є цілком логічним у розрізі цифровізації платіжної системи, адже при формуванні можливостей для безготівкового споживання потреба у банкоматах не зростає або ж скорочується. Проте у травні 2022 р. відбулось різке падіння всіх показників: POS-мережа скоротилась на 22.27%, пункти продажу на 26,48%, а мережа банкоматів на 17,3% - це є впливом екзогенного шоку, який відбувся через повномасштабне вторгнення росії в Україну, а не наслідком циклічних коливань або ж політики держави. Таке різке скорочення відбулось через порушення логістичних шляхів, руйнування або ж тимчасове припинення роботи торговельних об'єктів та обмежений доступ до частини фінансової інфраструктури. Проте показники темпів зростання за вересень 2022 р. свідчать про те, що досить швидко відбулось помірне відновлення безготівкової інфраструктури. За даний період кількість POS-терміналів зросла на 4.43%, пунктів продажу на 11.71% та мережі банкоматів на 0.65%. Такий нерівномірний розподіл темпів зростання свідчить про асиметрію відновлення безготівкової інфраструктури, яке відбувалось здебільшого завдяки розширенню мережі приймання платежів у торговельних точках, а не через нарощування готівкового каналу. Підсумкові значення за 2022 р. демонструють фазу стабілізації системи, після її первинного провалу на початку року. Динаміка темпів зростання за 2023 р. свідчить про сприятливі умови для зростання частоти безготівкових транзакцій у повсякденному житті домогосподарств, адже додатні показники свідчать про швидке розширення географії та охоплення торговельних точок, які забезпечують приймання безготівкових платежів. Натомість близькі до нуля темпи зростання мережі банкоматів у 2023 році ще раз підтверджують

структурну тенденцію про те, що відновлення платіжної системи першочергово відбувається завдяки cashless-каналам, тоді як готівкова інфраструктура підтримується на стабільному рівні без суттєвого розширення.

У наступних роках кількість торговельних POS-терміналів та пунктів продажу, які приймають платіжні картки, помірно зростає, що свідчить про фазу структурної стабілізації, натомість банкоматна мережа демонструє від'ємні значення темпів зростання, які ще раз підтверджують гіпотезу про тривалий перерозподіл інфраструктурного розвитку, за якого готівкова інфраструктура або стагне, або поступово скорочується.

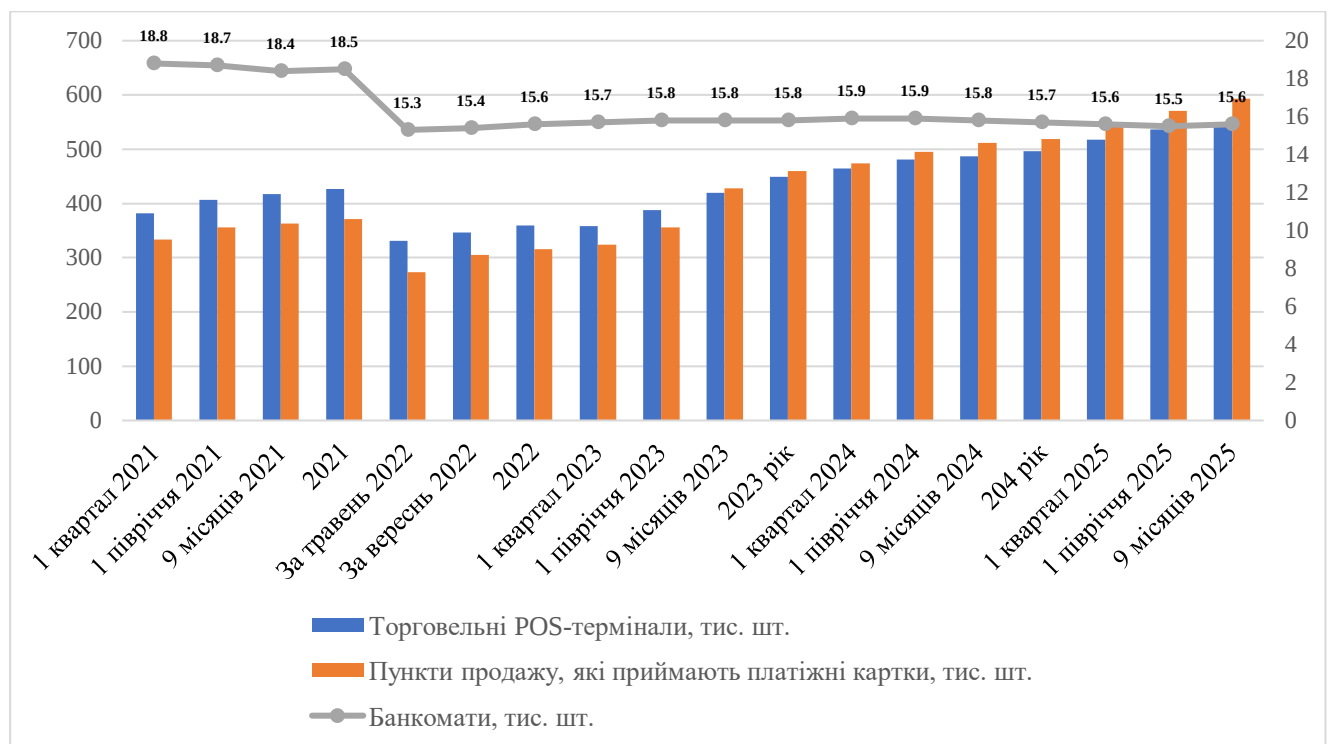

Рисунок 2.3 Динаміка розвитку платіжної інфраструктури в Україні в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

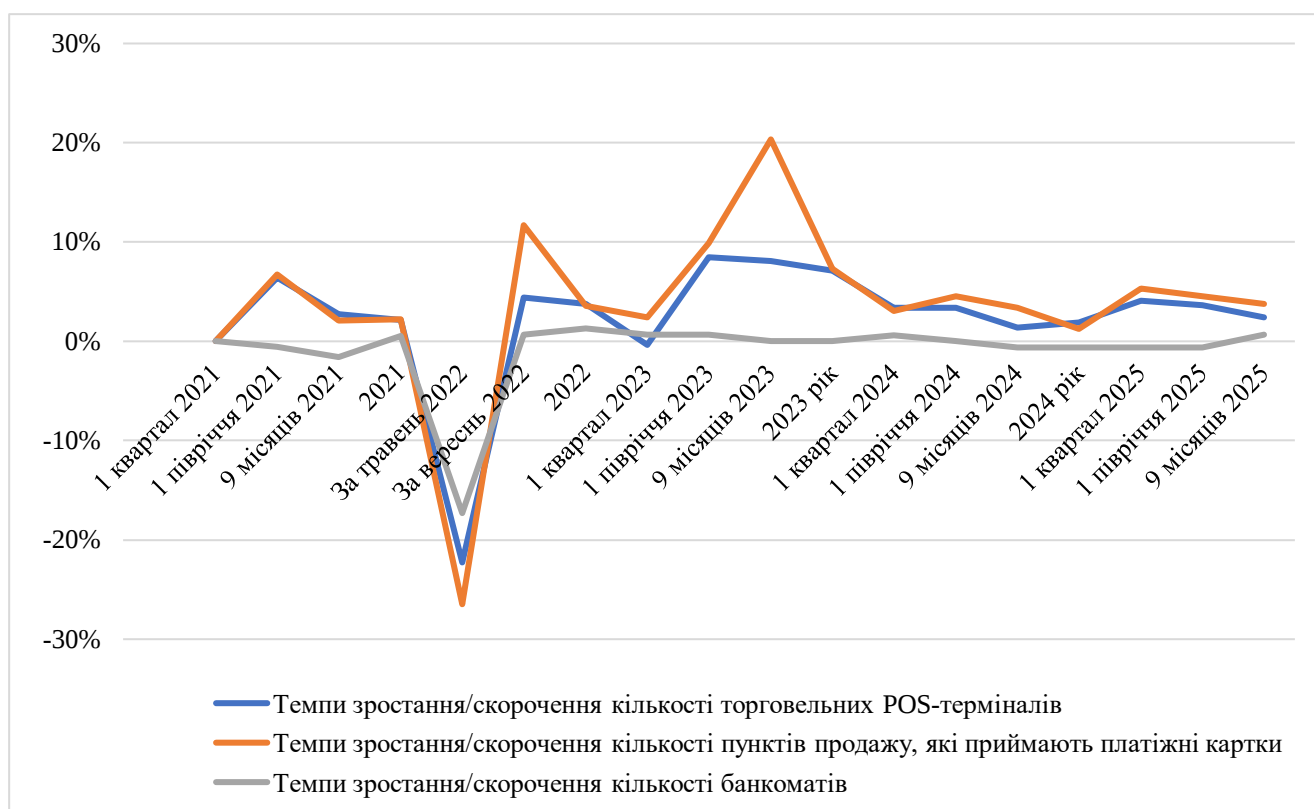

Рисунок 2.4 Динаміка темпів зростання та скорочення основних елементів платіжної інфраструктури в Україні в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

В результаті аналізу даної статистичної інформації варто зазначити про те, що розвиток безготівкової економіки в Україні має не випадковий характер, а є результатом системних дій, котрі здійснюють структурний зсув від готівкових каналів здійснення платіжних операцій до цифрових. А відновлення у 2022 році, яке відбувалось через інфраструктуру приймання безготівкових платежів є лише підтвердженням цьому.

Інфраструктурні передумови, що було розглянуто раніше є важливим аспектом аналізу, проте задля глибшого занурення у динаміку розвитку безготівкової економіки варто також зосередитись на дослідженні структури фактичних операцій, адже саме вона здатна продемонструвати, які канали безготівкових платежів домінують у споживчій поведінці та наскільки глибоко cashless економіка інтегрується в економічну активність населення. Окрім того, ці

дані також зможуть продемонструвати як змінюється роль різних платіжних інструментів у житті домогосподарств.

На рисунках нижче представлено структуру операцій за сумою та за кількістю, а також у таблиці наведено середні суми даних операцій у динаміці.

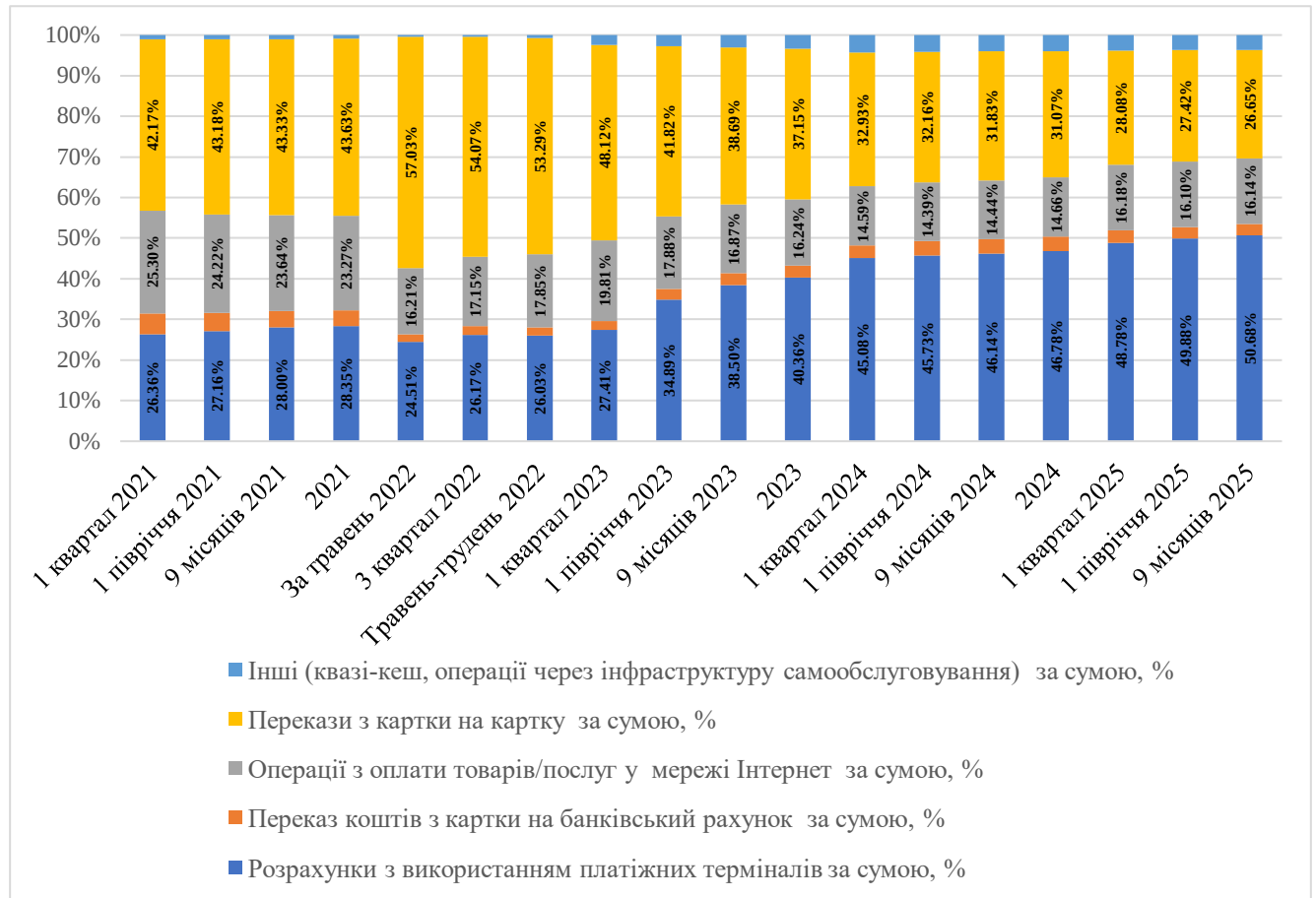

Рисунок 2.5 Динаміка структури безготівкових операцій з використанням платіжних карток в Україні за сумою в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

З рисунку вище видно, що найбільшу частку від загальної кількості операцій, за сумою, протягом тривалого періоду, а саме з 1 кварталу 2021 р. до 9 місяців 2023 р., займали перекази з картки на картку. Це зумовлено тим, що такі перекази є перерозподільними фінансовими потоками між домогосподарствами. Окрім того, це свідчить про використання картокових рахунків, як універсального фінансового засобу, що виходить за межі класичних споживчих платежів.

Натомість у кінці 2023 року та до кінця аналізованого періоду ця тенденція змінилась в протилежну сторону і частка переказів з картки на картку стала скорочуватись - водночас спостерігалось зростання частки розрахунків з використання платіжних терміналів. Така тенденція свідчить про те, що дедалі більша частина грошей домогосподарств спрямовується на придбання товарів і послуг, а не на внутрішні перерозподільні операції. За рахунок цього відбувається поступовий перехід від так званої «трансфертної моделі» до моделі споживчо-орієнтованих платежів. Зростання ролі термінальних платежів є вагомим індикатором підвищення довіри до безготівкових форм розрахунків у торговельному секторі, а також свідчить про відновлення та активізацію економічної активності населення. Отже, це є показником того, що відбувається поглиблення інтеграції безготівкових платежів у реальні споживчі процеси населення. Окрім того, такий зсув є надзвичайно важливим для теми даного дослідження, оскільки саме розрахунки з використанням платіжних терміналів найбільш адекватно відображають споживчий попит, тоді як перекази з картки на картку можуть мати іншу економічну природу.

Також увагу варто зосередити на аналізі частки операцій з оплати товарів та послуг у мережі Інтернет, адже саме вона найбільш точно демонструє зміну моделей споживчої поведінки в умовах цифровізації економіки. Онлайн-платежі, на відмінну від переказів з картки на картку, є чистими споживчими операціями, що переважно не виконують перерозподільної функції, а зосереджені радше на задоволенні поточних або відкладених потреб домогосподарств. Їх частка у загальній структурі операцій за сумою не демонструє значного зростання, вона характеризується повільним спаданням від 25,30% у першому кварталі 2021 р. до 23,27% наприкінці того ж року, що свідчить про сформовану, але не домінуючу роль інтернет-платежів у загальній структурі споживчих платежів. Натомість різкий спад до 16,21% у травні 2022 р., який відбувся на тлі повномасштабного вторгнення росії в Україну, свідчить про те, що в даній ситуації онлайн-платежі не стали інструментом нарощування обсягів споживання, а зазнали впливу загального спаду купівельної спроможності населення. У період 2023-2025 рр.

частка онлайн операції за сумою коливалась в межах 14,39-19,81% без різких спадів чи зростань, що свідчить про адаптацію споживчої поведінки до нових умов. Таким чином, на основі проаналізованих статистичних даних, операції з оплати товарів та послуг у мережі Інтернет зберігають свою функціональну роль, проте не трансформуються у провідний чинник формування сукупних споживчих витрат.

Окрім того, задля поглиблення аналізу у даному дослідженні варто також розглянути розподіл операцій за кількістю, адже саме кількісний вимір дасть змогу проаналізувати інтенсивність платіжної активності населення та частоту використання безготівкових інструментів у повсякденному житті домогосподарств. Тому на рисунку 2.6 представлено розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток за кількістю.

На відмінну від сумового виміру, при кількісному аналізі розподіл часток дещо інший, дані на рисунку свідчать про те, що протягом усього періоду найбільшу частку у структурі операцій займають розрахунки з використанням платіжних терміналів. Окрім того, відбулось стрімке зростання даної категорії від 49,31% у першому кварталі 2021 р. до 74,45% на 9 місяць 2025 р., тобто зростання відбулось 1,5 рази з невеликим спадом у травні-грудні 2022 р. та першому кварталі 2023 р.. Це означає, що на разі саме термінальні платежі формують основу повсякденної платіжної активності населення, де типові транзакції мають малий або середній номінал, але здійснюються регулярно. Натомість перекази з картки на картку, попри свою значну частку у розподілі за сумою операцій, демонструють значно нижчі значення у структурі операцій за кількістю, але демонструють аналогічну динаміку до скорочення кількості операцій. Отже, в даному випадку кількість транзакцій менша, але сума - більша.

Частка операцій з оплати товарів та послуг у мережі Інтернет демонструє тенденцію схожу до тої, що представлена на рисунку розподілу операцій за сумою. Це свідчить про те, що даний канал є звичним інструментом регулярних платежів, проте він не витісняє офлайн-розрахунки, а співіснує з ними.

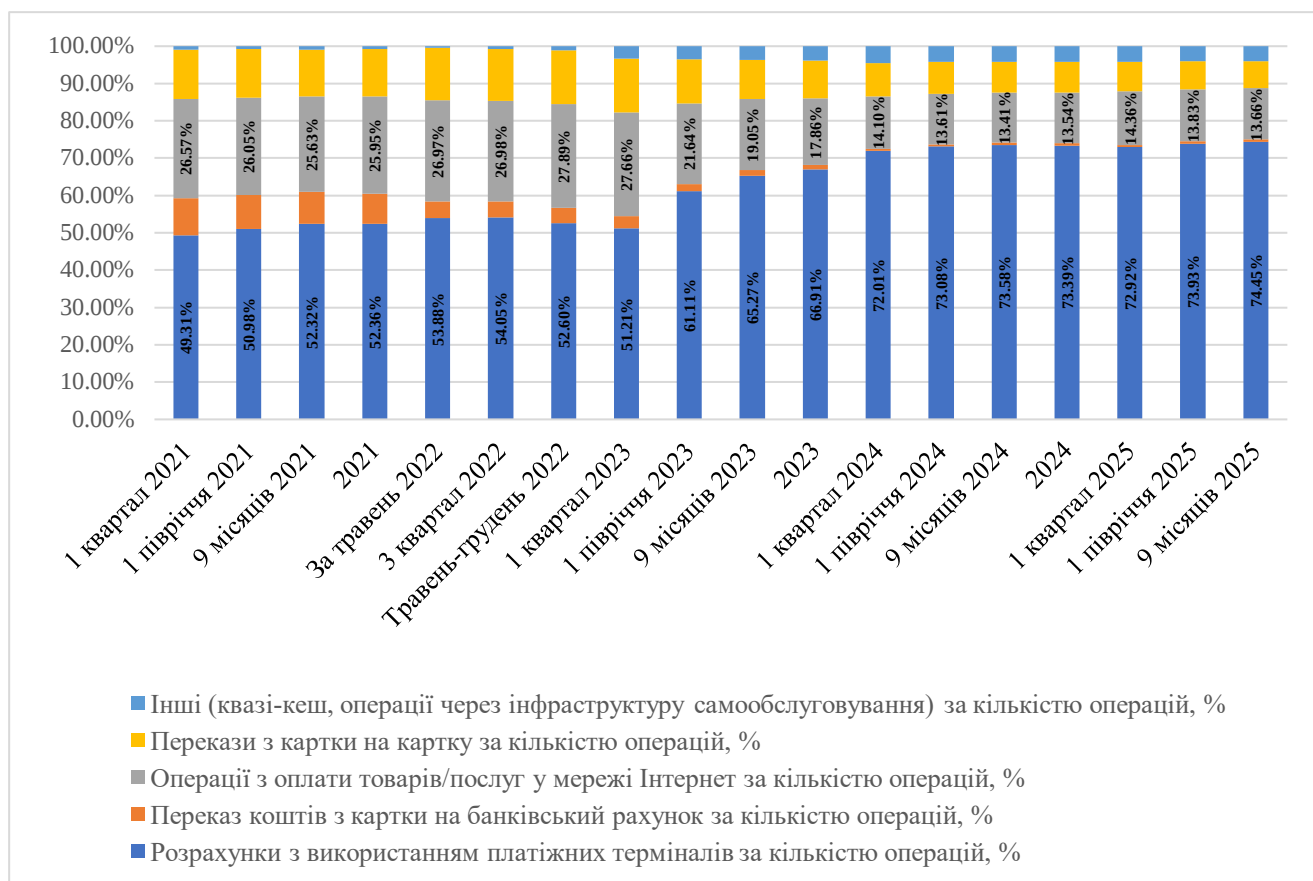

Рисунок 2.6 Динаміка структури безготівкових операцій з використанням платіжних карток в Україні за кількістю в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

Для ще більш детального занурення у дану тему, нижче наведено таблицю зі значеннями середніх чеків у динаміці за різними типами операцій, що дозволить ще глибше розпізнати якість та характер транзакцій.

Одні з найнижчих значень середнього чеку протягом всього аналізованого періоду, незважаючи на позитивну динаміку, спостерігаються у категорії «розрахунки з використанням платіжних терміналів», що підтверджує гіпотезу про те, що такі платежі здійснюються часто, але з малою або середньою сумою транзакції, тобто фактично це «буденні» платежі домогосподарств. Дані платежі є швидкими, зручними і відповідно через це можуть збільшувати частоту покупок. Середній чек операцій з оплати товарів та послуг у мережі Інтернет є дещо вищим і також демонструє тенденцію до зростання від 419 грн у першому кварталі 2021 р. до 598 грн. на 9 місяць 2025 р., що демонструє те, що онлайн-канал

орієнтований на більш дорогі покупки або ж комплексні послуги, навіть за умови скорочення загальної частки таких операцій.

Одні з найвищих значень середнього чека є характерними для переказу з картки на картку, що додатково підтверджує гіпотезу про те, що даний канал використовується здебільшого як канал фінансового перерозподілу, а не прямого споживання. А стрімке зростання середнього чеку для даного типу операцій у травні 2022 року може свідчити про підвищення інтенсивності фінансової підтримки між домогосподарствами в умовах війни.

Таблиця 2.1 Динаміка середнього чека безготівкових операцій з використанням платіжних карток в Україні за їх видами

Середній чек, грн					
Період	Розрахунки з використанням платіжних терміналів	Переказ коштів з картки на банківський рахунок	Операції з оплати товарів/послуг у мережі Інтернет	Перекази з картки на картку	Інші
1 квартал 2021	234	224	419	1400	527
1 півріччя 2021	231	210	404	1441	537
9 місяців 2021	232	205	400	1490	495
2021	238	206	395	1512	488
За травень 2022	306	276	404	2709	618
3 квартал 2022	311	322	409	2489	419
Травень-грудень 2022	328	343	424	2451	458
1 квартал 2023	344	435	460	2133	470
1 півріччя 2023	327	2049	477.5	1981	444
9 місяців 2023	321	2627	486	1939	451
2023	319	3601	510	1869	463
1 квартал 2024	327	3446	541	1931	501
1 півріччя 2024	321	3440	543	1936	497
9 місяців 2024	322	3180	553	1976	489
2024	330	2938	561	1958	484
1 квартал 2025	344	2439	580	1845	467
1 півріччя 2025	342	2402	589	1845	465
9 місяців 2025	345	2467	598	1847	465

Джерело: складено автором на основі джерела [62].

2.2 Аналіз споживчих витрат населення України

Розділ 2.1 даної роботи висвітлив основні аспекти платіжного середовища в Україні, а саме дав змогу оцінити розвиток безготівкової інфраструктури та динаміки карткових операцій, проте повноцінне дослідження впливу cashless есопому на споживчий попит та економічну активність населення передбачає також аналіз реальної споживчої поведінки домогосподарств. Адже саме цей індикатор найбільш чітко демонструє те, яким чином розширення безготівкових розрахунків позначається на споживчому попиті.

Варто зазначити, що у підрозділі 1.2 даної роботи, було теоретично обґрунтовано те, що безготівкові платежі здатні знижувати «біль від витрат», підвищувати швидкість здійснення транзакцій та збільшувати кількість імпульсивних покупок. Натомість, у підрозділі 1.3 було з'ясовано, що цифрові канали оплати потенційно підтримують обіг коштів у роздрібному секторі через зниження трансакційних витрат. Отже, на разі завданням даної частини роботи є з'ясувати, чи відповідає реальна статистика теоретичним передумовам.

Аналіз буде розпочато з внутрішньої структури споживання, а саме з окремих показників структури кінцевих споживчих витрат домогосподарств України, це дозволить з'ясувати, які категорії витрат переважають, що є важливим у розрізі даного дослідження, адже різні категорії витрат проявляють різну схильність до цифровізації. До прикладу, великі нерегулярні або ж неформальні платежі значно повільніше «переходять» у безготівковий формат.

Таблиця 2.2 Динаміка структури кінцевих споживчих витрат домогосподарств в Україні в період 2019-2022 рр.

Рік	2019	2020	2021
<i>Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, млн грн</i>	2918278.00	3053971.00	3717848.00
<i>Продукти харчування та безалкогольні напої, %</i>	39.53	40.28	40.10

Продовження таблиці 2.2

<i>Алкогільні напої, тютюнові вироби та наркотики, %</i>	7.22	7.66	7.41
<i>Одяг і взуття, %</i>	4.86	4.63	4.46
<i>Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива, %</i>	13.33	14.11	14.41
<i>Предмети домашнього вжитку, побутова техніка й поточне утримання житла, %</i>	3.72	3.99	3.66
<i>Охорона здоров'я, %</i>	5.68	6.28	6.15
<i>Транспорт, %</i>	10.03	8.69	9.15
<i>Зв'язок, %</i>	2.69	2.70	2.64
<i>Відпочинок і культура, %</i>	3.84	3.53	3.80
<i>Освіта, %</i>	1.19	1.20	1.17
<i>Ресторани та готелі, %</i>	3.33	2.54	2.79
<i>Різні товари й послуги, %</i>	4.58	4.39	4.26

Джерело: складено автором на основі джерела [63].

Оскільки наразі відсутні деталізовані дані щодо структури розподілу споживчих витрат за цілями, то аналіз буде розпочато з таблиці 2.2, яка містить дані за період 2019-2021 рр.. З даних у таблиці вище, прослідковується те, що загальний обсяг кінцевих споживчих витрат домашніх господарств в Україні зріс на 4.6% у 2020 році та на 21,7% у 2021 році порівняно з минулим роком. Натомість незважаючи на це, протягом всього аналізованого періоду близько 40% усіх витрат займають продукти харчування та напої, що не містять алкоголь. Це є свідченням того, що навіть за умови відсутності повномасштабної війни в Україні, більшість ресурсу всеодно спрямовувалась на першочергові потреби.

Наступною за обсягом є категорія, що включає в себе житло, воду електроенергію та інші види палива, а її частка поступово зростає. Така тенденція може призвести до того, що обов'язкові платежі за житлово-комунальні послуги та енергоресурси дедалі більше тиснутимуть на споживчий бюджет. А оскільки такі витрати здебільшого є регулярними та стандартизованими, то вони одні з тих, що найбільш органічно імплементуються в безготівкове платіжне середовище.

Наразі в Україні можна сплачувати комунальні послуги за допомогою банківських мобільних застосунків, що має ряд переваг як для споживачів, так і держави [64].

Частка категорії, яка поєднує в собі як базовий, так і вимушений характер споживання – охорона здоров'я, демонструє зростання у 2020 році та утримання своєї частки у 2021 р., проте таку динаміку можна пояснити тим, що пандемія COVID-19 не лише короткостроково збільшила медичні витрати, а й дещо змістила споживчі пріоритети.

Натомість протягом аналізованого періоду спостерігалась інша тенденція щодо витрат на транспорт. У 2020 році його частка у загальній структурі витрат знизилась до 8.69% з 10.03% у 2019 році, а у 2021 підвищилась до 9.15%. Це може свідчити про те, що транспортна складова споживання виявилась однією з найбільш чутливих категорій до карантинних обмежень через зміни умов праці та зменшення мобільності населення. У розрізі даного дослідження витрати на транспорт також можуть свідчити про зміну можливості населення фізично контактувати при економічній взаємодії, а таке їх скорочення демонструє не лише зміну витрат на дану категорію, а й можливість для розвитку безготівкової економіки.

Показовим також є те, що посткризове відновлення після пандемії першочергово відбувалось у базових сегментах, а такі категорії, як ресторани та готелі, відпочинок та культура відновлювались нерівномірно. Якщо перша категорія у 2021 році не повернулась до свого докризового значення, то друга – навпаки. Категорія витрат на одяг та взуття продемонструвала скорочення своєї частки на всьому горизонті, не зважаючи на збільшення суми у абсолютному вимірі. Це свідчить про те, що зростання витрат у гривневому еквіваленті не є тотожним зі зростанням частки категорії у загальній структурі. Окрім того, це також відображає зміну в пріоритетах населення.

Окремої уваги заслуговують витрати на алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики, адже це одна з тих категорій, яка не продемонструвала просідання у 2020 році на тлі кризи, а навпаки навіть зросла. Це може бути індикатором того,

що форми дозвілля у вільний час дещо змінились у цей період і змістили акцент з «зовнішнього дозвілля» на домашні форми часопроведення.

Не надто високу, але стабільну роль у загальній структурі відігравали такі категорії, як зв'язок, освіта, предмети домашнього вжитку, різні товари і послуги. Це демонструє те, що протягом всього аналізованого періоду дані витрати залишались невід'ємною частиною бюджету домогосподарств. Особливу увагу варто приділити категорії витрат на зв'язок, адже в умовах сьогодення його можна прирівняти до інфраструктурної потреби, а не звичайної споживчої категорії, що й підтверджують стабільні витрати на нього. Саме тому це теж одна з тих категорій, яка досить органічно імплементується в безготівкове платіжне середовище.

Отже, аналіз таблиці продемонстрував, що більшість своїх витрат українські домогосподарства зосереджують на базових потребах, тому цифрові платіжні інструменти в Україні функціонують здебільшого саме в цих категоріях. На разі в Україні діють програми безготівкової оплати транспорту, комунальних послуг, зв'язку та інших [64, 65]. Тобто фактично увага акцентується на регулярних, масових та повсякденних платежах.

Окрім того, синтезуючи результати даного аналізу, варто також зазначити про те, що як вже зазначалось раніше, структура споживчих витрат домогосподарств в Україні залишається переважно консервативною з очевидним домінування базових категорій. Така структура може дещо обмежувати дослідження ефекту безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення через те, що найбільші категорії витрат здебільшого несуть в собі «вимушений», а не «імпульсивний» характер.

Після розгляду таблиці 2.2, щоб продовжити аналіз варто перейти від структури витрат до їх ролі у формуванні економічної активності, а саме до аналізу ВВП та їх частки у його структурі.

Таблиця 2.3 Макроекономічні показники та динаміка кінцевих споживчих витрат домашніх господарств в Україні у 2019–2025 рр.

<i>Рік</i>	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
<i>Номінальний ВВП, млн грн</i>	3974564	4194102	5459574	5191028	6537825	7658659	8931194
<i>Темп зростання номінального ВВП, %</i>	11.69	5.52	30.17	-4.92	25.94	17.14	16.62
<i>Загальні споживчі витрати у % до номінального ВВП</i>	95.23	93.54	87.31	104.18	105.80	100.29	105.73
<i>Реальний ВВП, млн грн</i>	3675728	3818456	4363582	3865780	5518062	6821088	7801948
<i>Індекс фізичного обсягу ВВП до відповідного періоду попереднього року, у постійних цінах 2021 року, %</i>	103.2	96.2	103.4	71.2	105.5	103.2	101.8
<i>Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств у фактичних цінах, млн грн</i>	2918278	3053971	3717848	3283856	3918054	4715811	5786004
<i>Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств у % до номінального ВВП</i>	73.42	72.82	68.10	63.26	59.93	61.57	64.78

Джерело: складено автором на основі джерела [66, 67, 68].

Передусім таблиця 2.3 показує, що протягом всього аналізованого періоду споживання було невід’ємним елементом макроекономічної динаміки України, проте макроекономічне середовище у 2019-2025 рр., зазнавало також впливу зовнішніх шоків і внутрішніх обмежень. Якщо у 2019-2021 рр. обсяг номінального ВВП та кінцевих споживчих витрат домашніх домогосподарств поступово зростали, то у 2022 р. економіка перейшла у принципово інший режим функціонування, а 2023-2025 рр. показали, що приватне споживання зробило вагомий внесок у відновлення економіки [69].

Номінальний ВВП України протягом досліджуваного періоду зростав нерівномірно з високим додатнім приростом у 2021 та 2023 роках, та від’ємною тенденцією у 2022 році. Проте така динаміка не може розглядатись як ознака сталого економічного покращення у 2023-2025 рр., після шоку у 2022 р., адже для аналізу також важливий індекс фізичного обсягу ВВП, який демонструє те, що у 2022 році Україна втратила майже третину реального обсягу економіки. У 2023-2025 рр. відбувалось відновлення економіки, що свідчить радше про поступове пристосування економіки до воєнних умов, а ні ж про стрімке зростання, адже у 2024-2025 рр. індекс фізичного обсягу ВВП знизився порівняно з попереднім роком. У цьому контексті, варто зазначити про те, що частка загальних споживчих витрат у відсотках до номінального ВВП була досить високою у 2019-2021 рр., а у 2022-2025 рр. взагалі перевищила 100% ВВП. Це є показником того, що ще до початку повномасштабної війни економіка України значною мірою була залежна від споживчого компоненту, проте після 2022 року він став одним з головних елементів на фоні інших стримувальних факторів, таких як експорт.

Найбільш доцільно відобразити споживчий попит при даному аналізі буде через кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, адже саме вони найбільш прозоро його відображають. За даними таблиці 2.3 динаміка даної категорії у абсолютному вимірі демонструє зростання у період 2019-2021 рр., різкий спад у 2022 р. та позитивну тенденцію відновлення у 2023-2025 рр.. Це свідчить про те, що після воєнного шоку у 2022 році, саме споживчий попит став одним з каталізаторів економічного відновлення України. Проте показник частки кінцевих

споживчих витрат домашніх господарств до номінального ВВП свідчить про те, що з 2019 р. до 2021 р. частка споживання домогосподарств у загальному ВВП не була сталою і зменшувалась попри ріст абсолютних показників. Тобто, інші елементи ВВП зростали швидшими темпами, ніж споживання домогосподарств. Спадна тенденція продовжувалась й у 2022 та 2023 рр., що є індикатором зниження споживчої спроможності населення на тлі воєнного шоку, водночас дані за 2024 та 2025 рр. свідчать про те, що роль домогосподарств як джерел внутрішнього попиту почала посилюватись у наступних роках, зокрема завдяки адаптації економіки до воєнних реалій.

Тобто, дані у таблиці демонструють нелінійну роль споживання у воєнній економіці України, від скорочення питомої ваги до поступово зростання після спаду у 2022 році та одночасного повернення в статус одного з ключових чинників економічного відновлення, про що також зазначає НБУ у своїх звітах [69]. З науково-аналітичної точки зору це свідчить про те, що вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення не варто обмежувати мікрорівнем, зокрема через аналіз окремих платіжних механізмів чи систем, натомість важливим є й макрорівень, який демонструє важливість розгляду зміни способів оплати, як однієї з умов реалізації зростання внутрішнього попиту в Україні.

Проте перш ніж перейти до аналізу взаємозв'язку між цими двома компонентами, також варто зупинити увагу на аналізі дохідної складової, адже саме вона є базовим детермінантом споживання відповідно до теорій розглянутих у 1-му розділі.

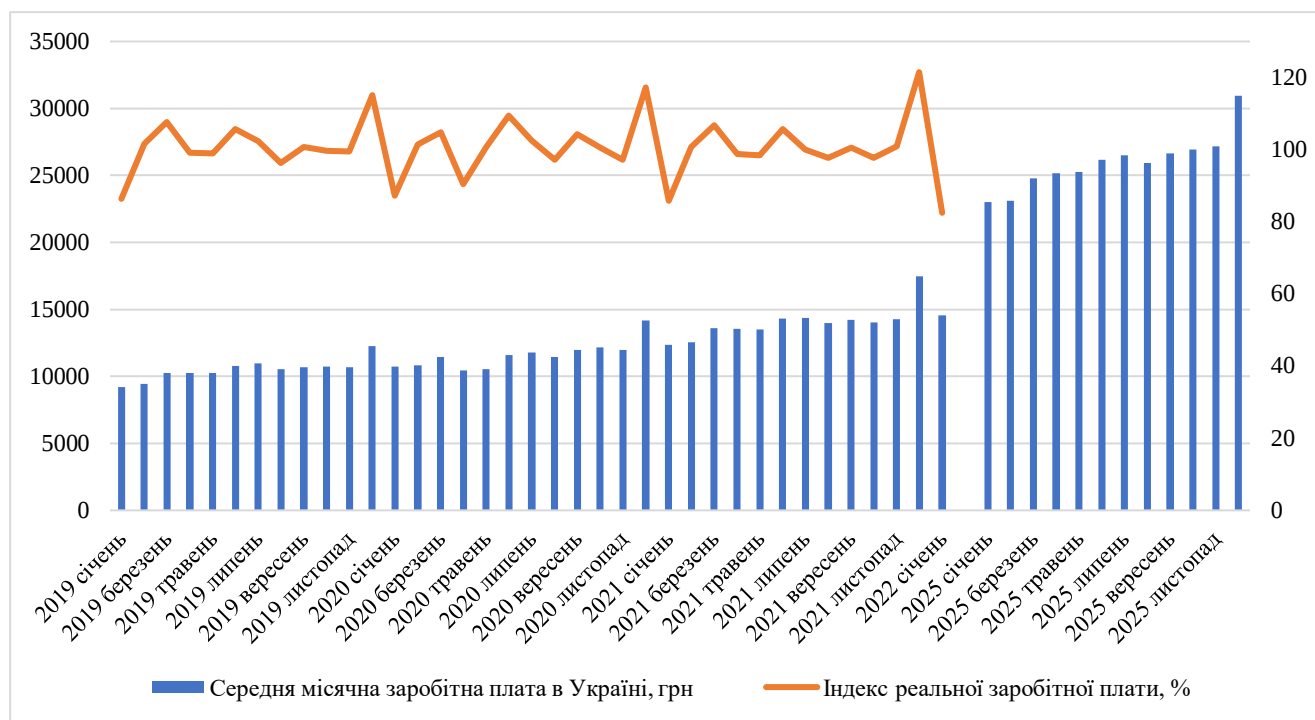

Рисунок 2.7 Динаміка середньої місячної та реальної заробітної плати в Україні в період 2019-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел [70, 71].

На основі даних наведених на рисунку 2.7 спостерігається поступове розширення дохідної бази домогосподарств у передвоєнний період у номінальному вимірі, проте це не є релевантним показником для аналізу реального споживчого потенціалу, тому увагу варто зосередити не лише на середній місячній зарплаті, а й на індексі реальної заробітної плати, котрий в свою чергу здатний продемонструвати реальну купівельну спроможність доходів домашніх господарств. У 2019 році даний індекс становив близько 100%, а в окремі місяці навіть перевищував це значення. Це свідчить про те, що в даний період зростання заробітної плати не було суто номінальним, а й несло характер реального посилення споживчої спроможності, тобто обидва аналізованих показника за 2019 рік, попри нерівномірну динаміку та наявність сезонної складової, демонструють позитивну динаміку розширення дохідної бази населення. Натомість 2020 рік, попри шок через пандемію COVID-19, не зруйнував цю тенденцію повністю, а радше зробив її більш волатильною. З

одного боку заробітна плата у номінальному вираженні зросла з 10 727 грн у січні 2020 р. до 14 179 грн у грудні того ж року, а з іншого боку протягом даного періоду індекс реальної заробітної плати мав значні коливання з найнижчим значенням – 83.7% у січні 2020 р., та найбільшим 117.2% у грудні 2020 р.. Окрім того, після періоду зростання у січні-березні 2020 року, індекс просів у квітні 2020 року до 90.4%, що може бути наслідком карантинних обмежень. Протягом 2020 року індекс реальної заробітної плати рухався нелінійно, а перебував у фазі коротких спадів та зростань. Це є індикатором того, що у даний період домашні господарства стикнулись не лише зі зменшенням своїх доходів, а й зі спробами адаптувати своє поточне споживання до мінливих умов того періоду.

У 2021 році ситуація виглядає дещо кращою, адже протягом всього року індекс реальної заробітної плати демонстрував переважно позитивну динаміку, а розмір номінальної зарплати також збільшувався. Таку тенденцію можна трактувати, як відновлення після кризового шоку та збільшення реальної купівельної спроможності населення. Тобто 2021 став роком, який створив передумови для відновлення внутрішнього попиту після періоду турбулентності.

Лютий 2022 року кардинально змінив хід подій через початок повномасштабного вторгнення, тому ряд спостережень перервався у січні 2022 р.. Останні доступні за 2022 рік дані вже демонструють реальне суттєве погіршення дохідної спроможності домогосподарств, а наступні дані за 2025 рік формувались вже в абсолютних нових реаліях пов'язаних з викликами війни, невизначеності та міграції.

У 2025 році спостерігається номінального обсягу заробітної плати в Україні, але зважаючи на інфляцію, дану тенденцію не можна трактувати, як збільшення реальної купівельної спроможності населення у даний період.

Отже, у передвоєнний період зростання номінальної та реальної заробітних плат створювало підґрунтя для збільшення кінцевих споживчих витрат, але характер цієї взаємодії у періоди падінь, не свідчив лише про автоматичне миттєве скорочення споживання, а й ніс в собі важливу інформацію про ймовірний перерозподіл доходів на користь базових категорій. Тому особливо

важливо підкреслити те, що безготівкова економіка не формує попит сама по собі, вона є елементом загальної структури, яка покликана модифікувати спосіб реалізації вже наявної купівельної спроможності населення. Тому зростання ролі безготівкових інструментів найбільш точно можна відслідкувати саме у періоди, коли домашні господарства мають достатню дохідну базу для здійснення регулярних витрат, а не тоді, коли навіть розвинена безготівкова платіжна інфраструктура не здатна компенсувати відсутність споживчого потенціалу.

2.3 Взаємозв'язок між безготівковими платежами та економічною активністю населення

Проведений у минулих підрозділах роботи аналіз продемонстрував те, що споживчий попит в Україні формується під тиском макроекономічних, структурних та дохідних чинників, тому вплив безготівкової економіки на економічну активність населення є досить опосередкованим. Саме тому далі буде доцільно перейти до аналізу взаємозв'язків між безготівковими платежами та споживчим попитом населення, адже такий підхід дозволить з'ясувати як зміни у безготівковому середовищі узгоджуються з динамікою споживання, доходів та інших макроекономічних індикаторів.

Аналіз буде розпочато з даних представлених на рисунку 2.8, який демонструє динаміку частки безготівкових операцій за сумою, як індикатора поширення безготівкової економіки та кінцевих споживчих витрат домогосподарств.

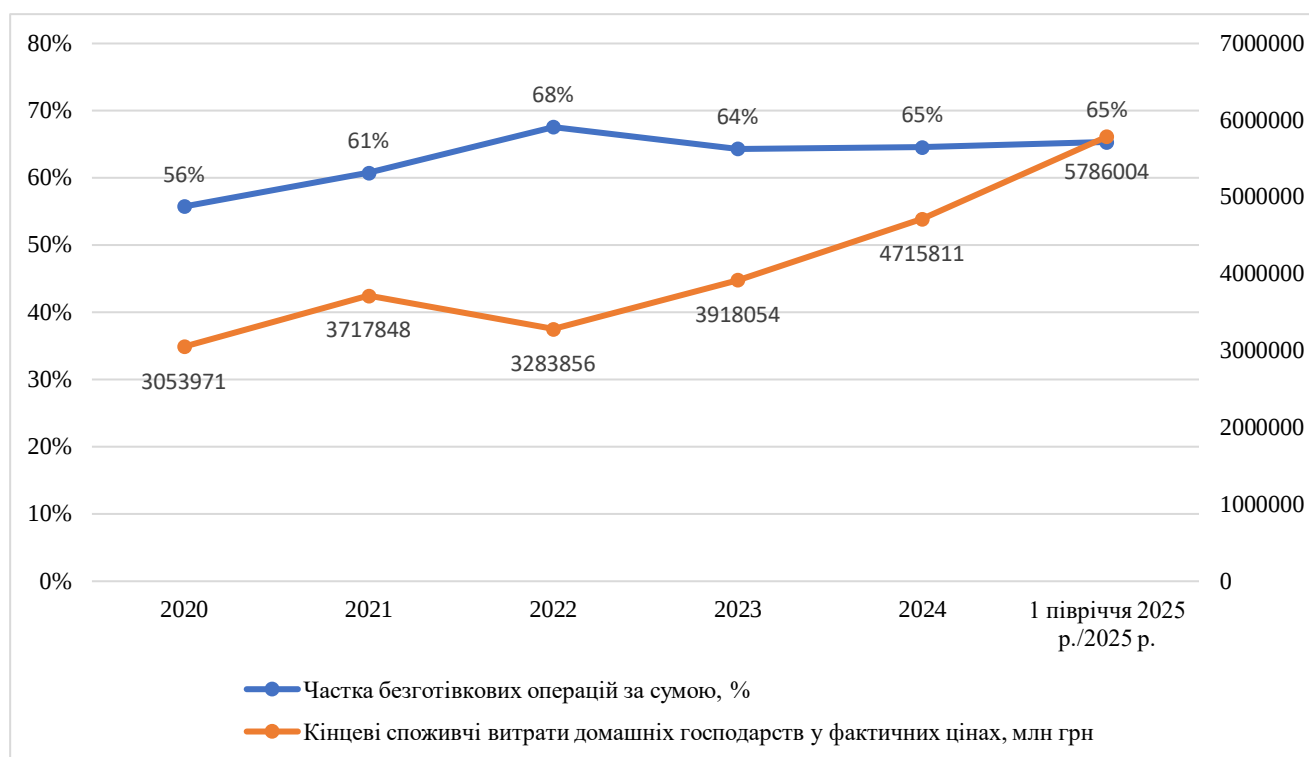

Рисунок 2.8 Динаміка частки безготівкових операцій за сумою та кінцевих споживчих витрат домогосподарств в Україні в період 2020-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел [62, 66].

Варто зауважити, що значення частки безготівкових операцій за 2025 рік розраховане як середнє арифметичне за перше півріччя 2025 року, через відсутність подальших даних, тоді як дані про кінцеві споживчі витрати наведено за весь 2025 рік. Всі інші значення частки безготівкових операцій за сумою також було обчислено як середнє арифметичне щомісячних значень.

Одним із ключових висновків, котрий впливає із даних на рисунку 2.8 є те, що зростання частки безготівкових операцій за сумою не завжди супроводжується зростанням споживчих витрат, тобто іншими словами, у такі кризові періоди, як 2022 р., безготівкова економіка може виступати радше елементом адаптаційного та стабілізаційного механізму, а ні ж виконувати стимулюючу функцію. Графік також демонструє те, що у 2022 році відбулось одночасне посилення безготівковості та скорочення споживання, що є показником переформатування способу здійснення платежів та забезпечення трансакційної безперервності завдяки безготівковим інструментам розрахунку. Тобто навіть в умовах

скорочення витрат, населення починає частіше користуватись картками та цифровими сервісами. Проте вже у 2023-2025 рр. спостерігається дещо інша динаміка, адже у даний період частка безготівкових операцій за сумою вже не демонструє значного зростання, напротивагу кінцевим споживчим витратам домогосподарств. Це є індикатором того, що відновлення споживання в Україні після 2022 року відбувалось вже всередині сформованого безготівкового платіжного середовища, а не разом із ним.

В контексті України безготівкова економіка насамперед впливає на форму, швидкість і безперервність споживчих трансакцій, а не лише на їх абсолютний обсяг. Це підтверджується тим, що найбільш інтенсивне зростання безготівкових платежів припало саме на фазу економічної нестабільності, а у подальші роки зростання кінцевих споживчих витрат залежало також від інфляції, безпекової ситуації та умов на ринку праці.

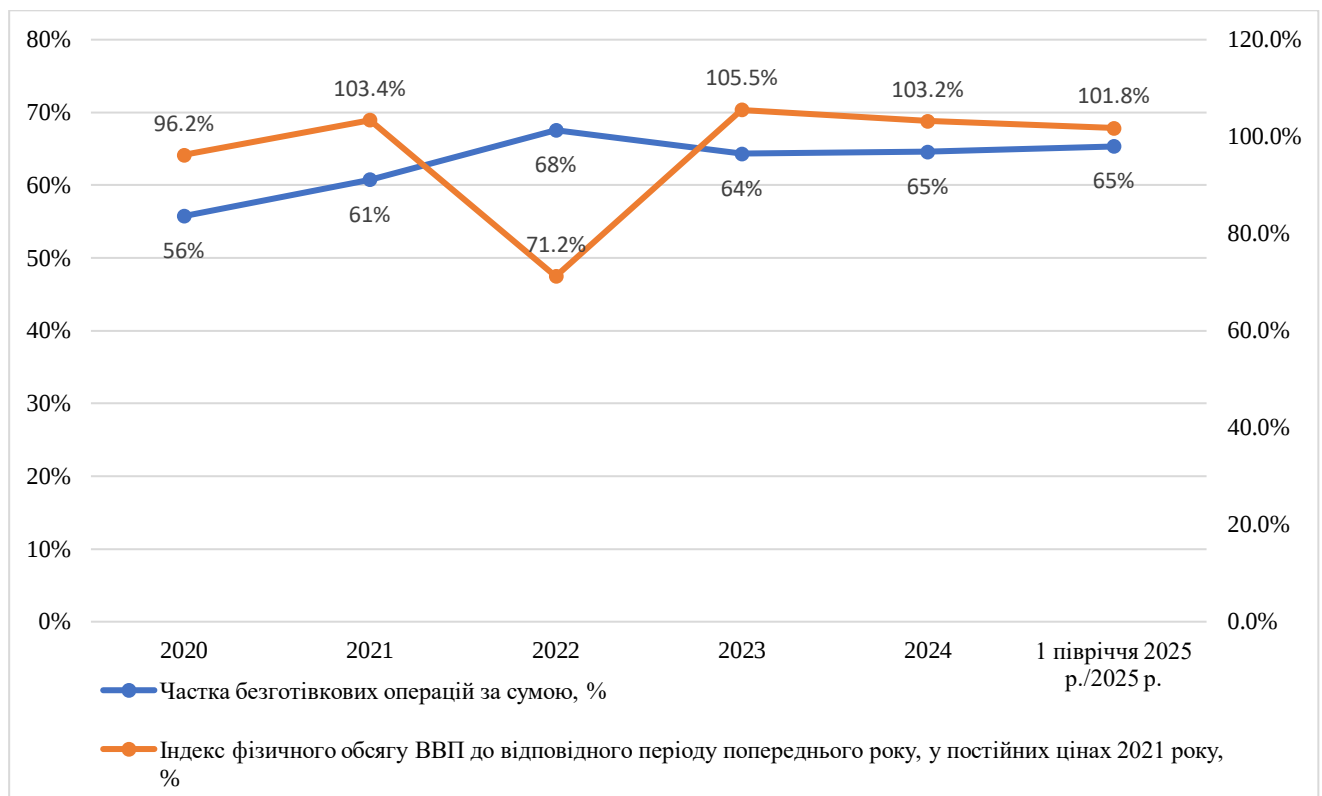

Рисунок 2.9 Динаміка частки безготівкових операцій за сумою та індексу фізичного обсягу ВВП в Україні в період 2020-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел [62, 67].

Для того, щоб поглибити аналіз взаємозв'язків у даному розділі, варто перейти до аналізу наступного графіку, проте перед цим варто зауважити, що аналогічно до попереднього рисунку, значення частки безготівкових операцій за 2025 рік розраховане як середнє арифметичне за перше півріччя 2025 року, через відсутність подальших даних, тоді як дані про індекс фізичного обсягу ВВП наведено за весь 2025 рік. Всі інші значення частки безготівкових операцій за сумою також було обчислено як середнє арифметичне щомісячних значень.

Рисунок 2.9 демонструє співвідношення між часткою безготівкових операцій за сумою та індексом фізичного обсягу ВВП. Динаміка обох показників у період 2020-2021 рр. демонструє однакову тенденцію зростання, яка може бути інтерпретована як покращення загальної економічної динаміки у фазі посткризового відновлення та паралельний розвиток безготівкової економіки. Однак у 2022 році траєкторії показників різко розходяться, як і у випадку з кінцевими споживчими витратами домогосподарств. Це ще раз підтверджує гіпотезу про безготівкову економіку, як чинника економічної стійкості, який забезпечує транзакційну безперервність.

У період 2023-2025 рр. частка безготівкових операцій за сумою утримувалась на рівні 64-65%, тобто стала стабільною. Натомість індекс фізичного обсягу ВВП протягом даного періоду демонстрував поступове зниження, що свідчить про вплив значно ширшого кола факторів на ВВП. До прикладу, таких як логістичні обмеження, виробнича адаптація, експорт, внутрішній попит та інших макроекономічних чинників.

Отже, у відносно стабільні періоди траєкторія даних показників може бути узгодженою, проте кризові періоди демонструють те, що безготівкова економіка у цей період поводить ся по іншому і бере на себе роль елемента інфраструктурної стійкості. А її зв'язок із ВВП є значно складнішим, за зв'язок з кінцевими споживчими витратами домогосподарств, адже даний показник залежить також від імпорту, експорту та державних витрат.

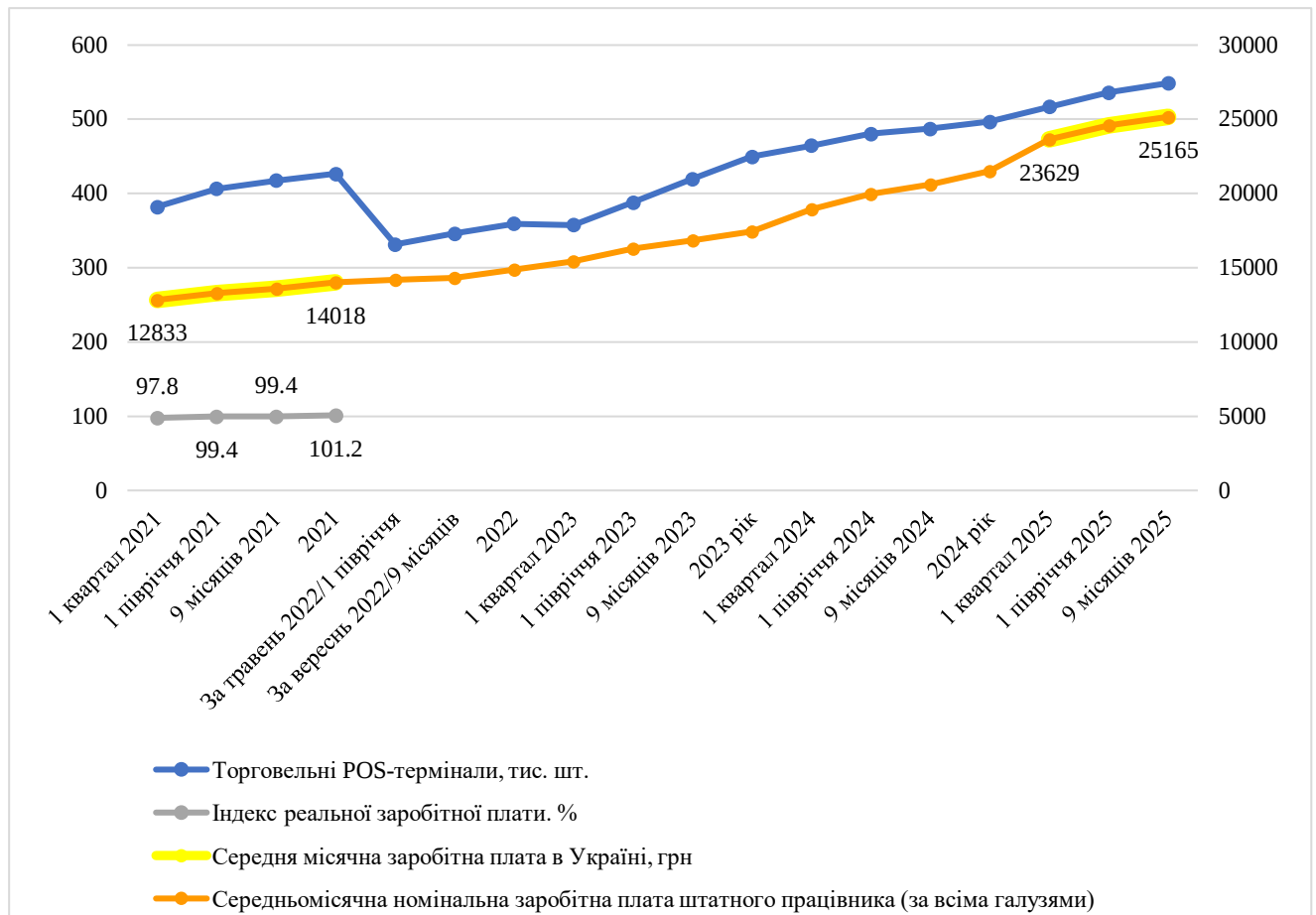

Рисунок 2.10 Динаміка торгівельної POS-інфраструктури та показників оплати праці в Україні в період 2021-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі джерел [62, 70, 71, 72].

Для формування ще більш поглибленого висновку про взаємозв'язок між безготівковими платежами та економічною активністю населення варто також проаналізувати рисунок 2.10, що демонструє як дохідну складову через показники середньої місячної зарплати та індексу реальної зарплатної плати, так і ступінь поширення безготівкового середовища через кількість POS-терміналів. Такий підхід є особливо доцільним, адже саме доходи визначають спроможність реалізації попиту домогосподарств. Окрім того, варто зазначити про те, що даний рисунок, як і попередні, містить змішані періоди через брак даних, а саме це стосується 2022 року.

Аналіз рисунку свідчить про те, що у відносно стабільні періоди, а саме 2021 рік, динаміка усіх показників на рисунку узгоджується, тобто зростання

середньої заробітної плати супроводжується зростанням поширення безготівкової інфраструктури, що є цілком логічним, адже з одного боку саме зростання доходів збільшує обсяг ресурсів, які можуть бути спрямовані на споживання. А з іншого боку, саме поширення безготівкового платіжного середовища створює умови для швидшого та зручнішого механізму реалізації даного споживання. Тобто, у нормальних макроекономічних умовах дохід і безготівковість – це два взаємопов’язані елементи однієї системи, у якій зростання доходу домогосподарств підсилює їх готовність до використання цифрових платіжних інструментів, а останні, в свою чергу, полегшують перехід доходу у фактичні витрати.

Проте після 2021 року публікація індексу реальної заробітної плати та середньої місячної заробітної плати в Україні припинились, тому для продовження аналізу, у якості додаткового показника на графік було додано середньомісячну номінальну заробітну плату штатного працівника за всіма галузями. І хоч даний показник демонструє висхідну динаміку і рухається в одному напрямку разом із кількістю POS-терміналів, це не дає змоги стверджувати про зростання реальної купівельної спроможності населення.

Також з даних на рисунку видно те, що реакція показників на кризові періоди є різною, зокрема це чітко прослідковується у 2022 році, коли різке скорочення кількості POS-терміналів не супроводжувалось різким скороченням заробітної плати. Це свідчить про те, що хоч на обидва ці показники можуть впливати однакові макроекономічні чинники, проте механізм реакції кожного з них – відрізняється. А подальше відновлення та висхідна динаміка у 2023-2025 рр. свідчить про те, що платіжна інфраструктура відновлюється та розширюється в тому середовищі, де доходи населення також демонструють тенденцію до зростання.

Отже, даний аналіз показав, що без достатньої кількості POS-терміналів, безготівкові розрахунки не зможуть закріпитись в повсякденному житті домогосподарств, натомість без наявності достатньої дохідної бази дана інфраструктура сама по собі не забезпечить повну реалізацію свого потенціалу.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЮВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ БЕЗГОТІВКОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ І ЕКОНОМІЧНУ АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

3.1 Економетричне моделювання впливу безготівкових платежів на споживчий попит

Теоретичний та аналітичний аналізи проведені у розділах 1 та 2 даної роботи, дозволили сформулювати гіпотезу про те, що вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення не є одновимірним. Адже з одного боку, безготівкова економіка виступає інструментом пришвидшення та спрощення транзакцій через зниження транзакційних бар'єрів, тим самим здатна збільшувати обсяг реалізації споживчого попиту. А з іншого боку, розвиток безготівкової економіки, не відбувається у вакуумі, тому залежить від багатьох факторів: таких як дохідна база населення, дія шоків факторів, ступінь розвитку безготівкової інфраструктури, загальної динаміки економічної активності та інших. Саме це підкреслює важливість кількісної оцінки сили та напрямку таких взаємозв'язків.

Теоретичною основою побудови даної моделі є поєднання, як класичних підходів до аналізу споживання, так і відображення ролі безготівкової економіки у даному процесі, адже споживання в сучасних умовах визначається не лише рівнем доходів, а й умовами, в яких цей дохід реалізується. Зокрема, в даному дослідженні безготівкова економіка буде представлена через два канали впливу: поведінковий та інфраструктурний. Перший – покликаний відобразити фактичне залучення населення до безготівкового середовища через кількість активних карток, а другий, натомість, демонструватиме фізичну доступність безготівкових розрахунків в Україні.

Об'єктом моделювання у даній роботі є динаміка кінцевих споживчих витрат домашніх господарств в Україні, а метою є кількісна оцінка впливу безготівкової економіки на споживчий попит населення через два, описані раніше канали, з урахуванням доходного, макроекономічного та шокового факторів.

На основі попереднього аналізу також було сформовано декілька гіпотез:

H1: Зростання рівня фактичного залучення населення до безготівкового платіжного середовища збільшує кінцеві споживчі витрати домашніх господарств.

H2: Підвищення фізичної доступності безготівкових розрахунків, зокрема через розширення платіжної інфраструктури, має позитивний вплив на динаміку кінцевих споживчих витрат домашніх господарств.

H3: Вплив безготівкової економіки на споживчі витрати населення реалізується не у вакуумі, а у взаємодії з дохідною базою населення та макроекономічними умовами, та зростання заробітної плати та реального ВВП повинно сприяти зростанню кінцевих споживчих витрат домогосподарств.

H4: Такі цільові стимули безготівкового характеру, як кешбек, здійснюють позитивний вплив на динаміку кінцевих споживчих витрат домогосподарств в Україні.

Інформаційною базою моделювання стали розрахунки автора на основі офіційних статистичних даних Державної служби статистики України та Національного банку України, а також даних з прес-релізу Міністерства економіки. Для забезпечення коректності економетричного аналізу всі безперервні змінні були перетворені у темпи приросту шляхом логарифмічного диференціювання за формулою: $(\ln x_t - \ln x_{t-1}) * 100$. Такий підхід використовувався задля досягнення стаціонарності рядів та спрощення інтерпретації коефіцієнтів. Також варто зазначити, що даммі-змінні не трансформувались. Детальна характеристика змінних моделі наведена нижче:

- Залежна змінна:

HFCE - логарифмічний приріст кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, одиниця виміру - %. Розрахована автором на основі даних Державної служби статистики України [66].

- Незалежні змінні:

- Індикатори безготівкової економіки:

ACARDS - логарифмічний приріст електронних платіжних засобів, за якими протягом звітного періоду була здійснена хоча б одна видаткова транзакція, одиниця виміру - %. Розрахована автором на основі даних Національного банку України [73].

POSTERM - логарифмічний приріст загальної кількості платіжних терміналів, одиниця виміру - %. Розрахована автором на основі даних Національного банку України [73].

NCASHBACK(-1) – лагова даммі-змінна дії програми «Національний кешбек», одиниця виміру – 0/1. Розрахована автором на основі прес-релізу Міністерства економіки України [74].

- Контрольні змінні:

RGDP - логарифмічний приріст реального ВВП (у цінах попереднього року), одиниця виміру - %. Розрахована автором на основі даних Державної служби статистики України [75].

WAGE - логарифмічний приріст середньої номінальної заробітної плати штатного працівника, одиниця виміру - %. Розрахована автором на основі даних Державної служби статистики України [76].

COVID19 – даммі-змінна шокового періоду, а саме 2 кварталу 2020 року, одиниця виміру – 0/1. Розрахована автором.

- Лагові змінні застосовані у моделях: HFCE(-1), HFCE(-2), HFCE(-3), WAGE(-2).

Для побудови даної моделі було обрано вибірку за період 2015Q1-2025Q3, з урахуванням доступності даних, проте через зазначені трансформації та часткову відсутність даних за деякими змінними, для основної моделі кінцева вибірка становить – 39 спостережень, а для додаткової – 36. Досліджувались щоквартальні дані.

Для того аби оцінити вплив безготівкової економіки на споживчий попит через два різні канали впливу: поведінковий та інфраструктурний, було побудовано дві регресійні моделі: основну та додаткову, що були оцінені за методом найменших квадратів (OLS) із корекцією стандартних похибок за White.

Рівняння основної моделі:

$$HFCE_t = \alpha + \beta_1 HFCE_{t-1} + \beta_2 HFCE_{t-2} + \beta_3 HFCE_{t-3} + \beta_4 ACARDS_t + \beta_5 RGDP_t + \beta_6 WAGE_t + \beta_7 COVID - 19_t + \beta_8 NCASHBACK_{t-1} \quad (3.1)$$

де

$HFCE_t$ - логарифмічний приріст кінцевих споживчих витрат домашніх господарств;

α – константа;

$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6, \beta_7, \beta_8$ – коефіцієнти впливу безготівкової економіки на споживчий попит;

$HFCE_{t-1}, HFCE_{t-2}, HFCE_{t-3}$ - лагові змінні логарифмічного приросту кінцевих споживчих витрат домашніх господарств;

$ACARDS_t$ - логарифмічний приріст електронних платіжних засобів, за якими протягом звітного періоду була здійснена хоча б одна видаткова транзакція;

$RGDP_t$ - логарифмічний приріст реального ВВП (у цінах попереднього року);

$WAGE_t$ - логарифмічний приріст середньої номінальної заробітної плати штатного працівника;

$COVID - 19_t$ - даммі-змінна шокового періоду, а саме 2 кварталу 2020 року;

$NCASHBACK_{t-1}$ - лагова даммі-змінна дії програми «Національний кешбек».

Дана модель відображає вплив безготівкової економіки через поведінковий канал, а лаги залежної змінної включено задля врахування інерційності споживання, адже зміна споживчих витрат у поточному періоді залежить також й від попередньої динаміки.

Рівняння додаткової моделі:

$$HFCE_t = \alpha + \beta_1 HFCE_{t-1} + \beta_2 HFCE_{t-2} + \beta_3 HFCE_{t-3} + \beta_4 POSTERM_t + \beta_5 RGDP_t + \beta_6 WAGE_{t-2} + \beta_7 COVID - 19_t \quad (3.2)$$

де

всі змінні є аналогічними до попереднього рівняння, окрім

$POSTERM_t$ - логарифмічний приріст загальної кількості платіжних терміналів;

$WAGE_{t-2}$ - логарифмічний приріст середньої номінальної заробітної плати штатного працівника з лагом у два квартали.

Натомість додаткова модель відображає вплив безготівкової економіки через інфраструктурний канал, а лаг середньої заробітної плати включений у модель, щоб продемонструвати відкладений дохідний ефект, коли зміна доходів трансформується у споживчі витрати не миттєво, а через деякий час.

Результати оцінювання основної моделі продемонстрували те, що вона є статистично значущою та пояснює суттєву частину, а саме 86,6 або ж 83%, варіації темпу приросту кінцевих споживчих витрат домогосподарств: $R^2=0.866$, скоригований $R^2=0.830$.

Коефіцієнт ACARDS виявився статистично значущим на рівні 5% та становить 0.36, це свідчить про те, що при збільшенні темпу приросту активних карток на 1 в. п. відбуватиметься підвищення темпу приросту кінцевих споживчих витрат домогосподарств на 0.36 в. п. за інших рівних умов. Це демонструє те, що наразі банківські картки є каналом реалізації повсякденного споживання домашніх господарств, а оскільки попередній аналіз показав, що еволюція безготівкової економіки в Україні відбувалась комплексно завдяки

регуляторним змінам, розвитку банківської інфраструктури та підвищення доступу до цифрових сервісів, то у цьому контексті коефіцієнт ACARDS також може трактуватись як те, що стимулювання безготівкової економіки відбувалось не лише на інституційному рівні, а й у вигляді реальних змін в платіжній поведінці населення. Активні картки автоматично не породжують споживання, але є зручним механізмом його реалізації та інструментом пришвидшення обороту коштів.

Dependent Variable: HFCE
Method: Least Squares
Date: 04/23/26 Time: 13:39
Sample (adjusted): 2015Q2 2025Q3
Included observations: 39 after adjustments
White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	6.759808	1.812169	3.730232	0.0008
HFCE(-1)	-0.449153	0.130194	-3.449864	0.0017
HFCE(-2)	-0.416619	0.109547	-3.803090	0.0007
HFCE(-3)	-0.439810	0.087433	-5.030219	0.0000
ACARDS	0.360034	0.152064	2.367642	0.0245
RGDP	0.191438	0.063202	3.029007	0.0050
WAGE	0.402535	0.186445	2.159007	0.0390
COVID19	-17.22457	2.532910	-6.800310	0.0000
NCASHBACK(-1)	1.711932	0.628876	2.722210	0.0107
R-squared	0.865910	Mean dependent var	5.012109	
Adjusted R-squared	0.830153	S.D. dependent var	8.675692	
S.E. of regression	3.575467	Akaike info criterion	5.585243	
Sum squared resid	383.5188	Schwarz criterion	5.969141	
Log likelihood	-99.91223	Hannan-Quinn criter.	5.722982	
F-statistic	24.21639	Durbin-Watson stat	1.826640	
Prob(F-statistic)	0.000000	Wald F-statistic	1965.550	
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

Рисунок 3.1 Результати оцінювання основної економетричної моделі впливу безготівкової економіки на кінцеві споживчі витрати домогосподарств в Україні

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Також статистично значущим на рівні 5% виявився коефіцієнт RGDP, що становить 0.19. А отже, збільшення темпу приросту реального ВВП на 1 в. п. сприяє підвищенню темпу приросту кінцевих споживчих витрат домашніх

господарств на 0.19 в. п. за інших рівних умов. Цей результат є важливим у контексті даного дослідження, адже дозволяє аналізувати безготівкову економіку не як самодостатній двигун споживання, а як складову, що діє в межах макроекономічного середовища. Тобто іншими словами, у даній моделі ВВП є контрольною змінною, яка демонструє те, що безготівкова економіка інтегрована в макроекономічну систему, але не може розглядатись поза її межами.

Коефіцієнт WAGE є статистично значущим на рівні 5% та свідчить про те, що зростання темпу приросту зарплати на 1 в. п. сприяє зростанню темпу приросту кінцевих споживчих витрат домашніх господарств на 0.40 в. п. за інших рівних умов. У даній моделі ця змінна репрезентує роль доходу як базового ресурсу домогосподарства і демонструє його роль як фундаментальної передумови формування споживчого попиту, на відмінну від безготівкової економіки, яка впливає радше на форму, швидкість та зручність реалізації даного споживання.

Значущий на рівні 5% та негативний коефіцієнт при шоківій *dumpty*-змінній COVID-19 означає те, що навіть за умов розвитку безготівкової економіки, зовнішні шоки здатні значно послаблювати споживчу активність населення. Адже cashless есопому не може повністю компенсувати скорочення попиту, яке виникає через зміну поведінки домогосподарств на тлі кризових подій, а натомість виступає елементом стійкості платіжного середовища.

Значущий на рівні 5% та позитивний коефіцієнт NCASHBACK(-1) свідчить про те, що програма «Національний кешбек» сприяла збільшенню темпу приросту кінцевих споживчих витрат із затримкою в один період, тобто виступала додатковим стимулом для споживчої активності населення. Це репрезентує розвиток української безготівкової економіки не лише як результат технологічного прогресу чи ринкової адаптації, а як площину для реалізації цільових політик, спрямованих на підтримку попиту.

Лагові змінні HFCE(-1), HFCE(-2), HFCE(-3) також виявились значущими на рівні 5% і демонструють корекційний характер динаміки споживання, тобто

прискорення зростання кінцевих споживчих витрат домашніх господарств у попередніх кварталах частково компенсується у наступних періодах.

Dependent Variable: HFCE				
Method: Least Squares				
Date: 04/23/26 Time: 14:13				
Sample (adjusted): 2016Q1 2025Q3				
Included observations: 36 after adjustments				
White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7.272623	1.997246	3.641325	0.0011
HFCE(-1)	-0.584675	0.129267	-4.522986	0.0001
HFCE(-2)	-0.614042	0.096652	-6.353126	0.0000
HFCE(-3)	-0.527392	0.083843	-6.290193	0.0000
POSTERM	0.515118	0.249916	2.061169	0.0487
RGDP	0.204937	0.074082	2.766369	0.0099
WAGE(-2)	0.412839	0.118242	3.491462	0.0016
COVID19	-21.11079	2.029267	-10.40316	0.0000
R-squared	0.871898	Mean dependent var	4.417352	
Adjusted R-squared	0.839873	S.D. dependent var	8.770743	
S.E. of regression	3.509690	Akaike info criterion	5.542063	
Sum squared resid	344.9019	Schwarz criterion	5.893956	
Log likelihood	-91.75713	Hannan-Quinn criter.	5.664883	
F-statistic	27.22520	Durbin-Watson stat	1.790749	
Prob(F-statistic)	0.000000	Wald F-statistic	139.8546	
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

Рисунок 3.2 Результати оцінювання додаткової економетричної моделі впливу безготівкової економіки на кінцеві споживчі витрати домогосподарств в Україні

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Високий пояснювальний потенціал також продемонструвала додаткова модель, що репрезентувала інфраструктурний канал безготівкової економіки $R^2=0.872$, скоригований $R^2=0.840$. У межах даного дослідження, ключовою змінною у ній виступає POSTERM, що є статистично значущою на рівні 5%. Коефіцієнт POSTERM свідчить про те, що збільшення темпів приросту кількості POS-терміналів на 1 в. п. сприяє підвищенню темпу приросту кінцевих споживчих витрат на 0.51 в. п. за інших рівних умов. Це демонструє те, що чим доступнішою для населення є інфраструктура приймання безготівкових платежів,

тим вищим є потенціал реалізації їх споживчого попиту. А безготівкові інструменти не можуть повною мірою трансформувати споживчу поведінку домогосподарств, якщо інфраструктура їх приймання відсутня. Окрім того, даний позитивний зв'язок можна розглядати як підтвердження того, що інституційні рішення, котрі були описані у першому розділі цієї роботи, спрямовані на розширення платіжної інфраструктури мають не лише технологічний, а й споживчий ефект.

Коефіцієнт RGDP у додатковій моделі також є позитивним і значущим на рівні 5%. Він становить 0.20%, на противагу 0.19% у основній моделі. Такий показник додатково підкреслює важливість загальної економічної активності як бази для споживчих рішень домогосподарств.

Змінна WAGE(-2) також має додатний та статистично значущий на рівні 5% коефіцієнт, що становить 0.41%. Наявність даної змінної у додатковій моделі дозволила з'ясувати те, що дохідний ефект не завжди є миттєвим і якщо в основній моделі він проявляється в поточному періоді (0.40%), то у додатковій моделі – через два періоди (0.41%). Отже, канал через який реалізується вплив безготівкової економіки впливає на часовий інтервал трансформації доходів у споживчі витрати.

Даммі-змінна COVID-19 у додатковій моделі також продемонструвала сильний від'ємний та значущий вплив, що свідчить про те, що шоківі фактори зберігають свій вагомий вплив на споживчу активність населення.

Лагові змінні HFCE(-1), HFCE(-2), HFCE(-3) у додатковій моделі також виявились значущими, що додатково підтверджує персистеність динаміки споживання.

Окрім того, обидві моделі були перевірені на адекватність низкою діагностичних тестів, а саме тестами Жарга-Бера, Бреуша-Годфрі (LM тест), Бреуша-Пагана-Годфрі та аналізом кореляційної матриці факторів. Задля того, аби результати моделі можна було використовувати у якості надійної економічної інтерпретації.

По перше, результати діагностики обох моделей продемонстрували достатньо високий ступінь пояснення варіації залежної змінної: основна модель пояснює 86,6% варіації (згідно зі значенням скоригованого коефіцієнта детермінації - 83%), додаткова модель в свою чергу пояснює 87,2% (згідно зі значенням скоригованого коефіцієнта детермінації - 84%). Проте оскільки моделі, до яких включені лагові змінні, часто природно демонструють підвищене значення R^2 , також було проведено й інші тести задля впевненості у відсутності статистичних проблем.

Одним з важливих етапів діагностики було проведення тесту Жарга-Бера на нормальність розподілу залишків моделі. Його результати продемонстрували те, що для обох моделей не було виявлено підстав для відхилення нульової гіпотези про нормальний розподіл залишків. Тобто, це свідчить про те, що залишки не містять аномальних асиметрій, а результати моделі можуть розглядатися достатньо стабільними у статистичному сенсі.

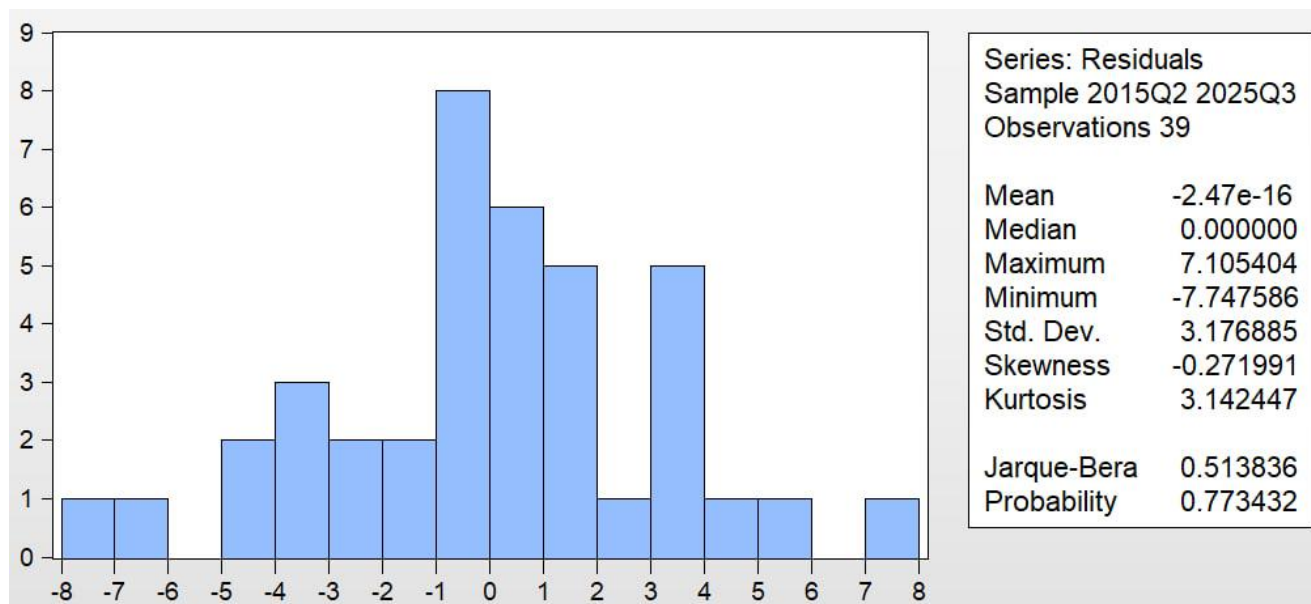

Рисунок 3.3 Гістограма розподілу залишків основної економетричної моделі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

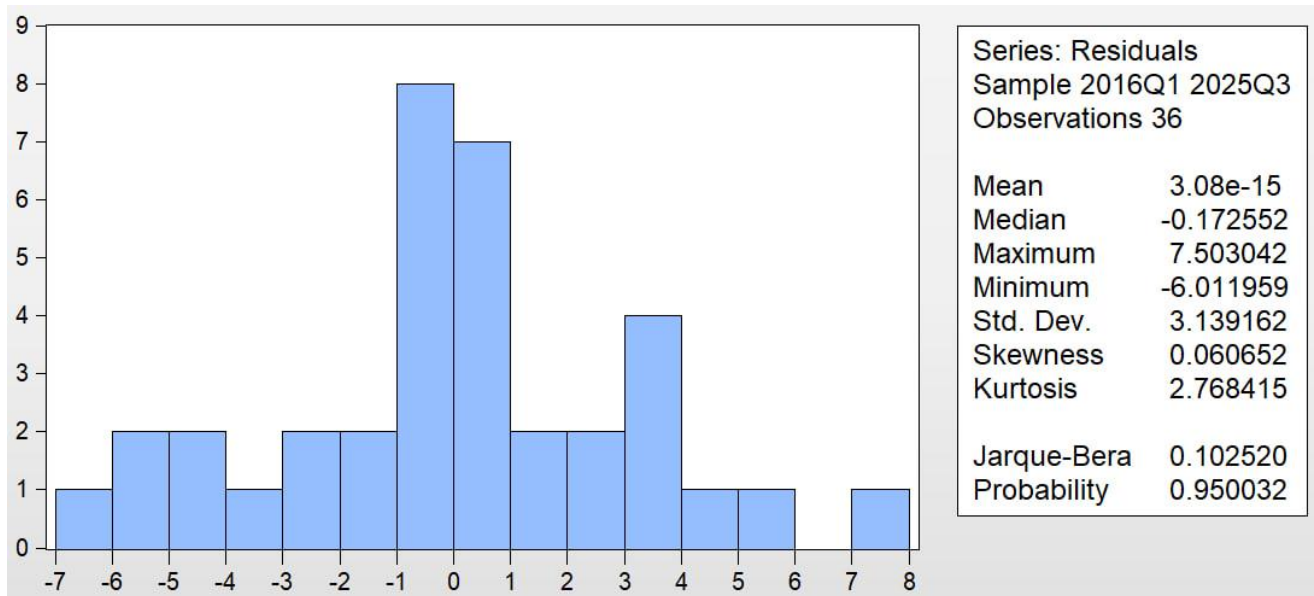

Рисунок 3.4 Гістограма розподілу залишків додаткової економетричної моделі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey

F-statistic	1.872397	Prob. F(8,30)	0.1021
Obs*R-squared	12.98796	Prob. Chi-Square(8)	0.1123
Scaled explained SS	8.232549	Prob. Chi-Square(8)	0.4111

Test Equation:

Dependent Variable: RESID^2

Method: Least Squares

Date: 04/23/26 Time: 13:43

Sample: 2015Q2 2025Q3

Included observations: 39

White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-2.317948	5.701785	-0.406530	0.6872
HFCE(-1)	0.605871	0.405702	1.493389	0.1458
HFCE(-2)	0.220044	0.366147	0.600972	0.5524
HFCE(-3)	-0.365006	0.293565	-1.243358	0.2234
ACARDS	-1.260956	0.656623	-1.920364	0.0644
RGDP	0.440436	0.218103	2.019397	0.0525
WAGE	1.855189	0.642274	2.888471	0.0071
COVID19	10.99994	8.011310	1.373052	0.1799
NCASHBACK(-1)	-6.816889	5.463001	-1.247829	0.2217
R-squared	0.333025	Mean dependent var	9.833816	
Adjusted R-squared	0.155165	S.D. dependent var	14.58202	
S.E. of regression	13.40305	Akaike info criterion	8.228016	
Sum squared resid	5389.254	Schwarz criterion	8.611915	
Log likelihood	-151.4463	Hannan-Quinn criter.	8.365756	
F-statistic	1.872397	Durbin-Watson stat	2.049341	
Prob(F-statistic)	0.102145			

Рисунок 3.5 Результати тестування основної економетричної моделі на гетероскедастичність за допомогою тесту Бреуша-Пагана-Годфрі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey				
F-statistic	0.394983	Prob. F(7,28)	0.8972	
Obs*R-squared	3.235368	Prob. Chi-Square(7)	0.8624	
Scaled explained SS	1.730570	Prob. Chi-Square(7)	0.9732	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID^2				
Method: Least Squares				
Date: 04/23/26 Time: 14:14				
Sample: 2016Q1 2025Q3				
Included observations: 36				
White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.602188	5.889090	1.630505	0.1142
HFCE(-1)	-0.165402	0.422496	-0.391489	0.6984
HFCE(-2)	0.024057	0.308370	0.078015	0.9384
HFCE(-3)	-0.401004	0.289553	-1.384907	0.1770
POSTERM	0.521353	0.865798	0.602165	0.5519
RGDP	0.189974	0.214514	0.885600	0.3834
WAGE(-2)	-0.090781	0.480981	-0.188741	0.8517
COVID19	-9.881111	6.180912	-1.598649	0.1211
R-squared	0.089871	Mean dependent var	9.580609	
Adjusted R-squared	-0.137661	S.D. dependent var	12.92119	
S.E. of regression	13.78189	Akaike info criterion	8.277718	
Sum squared resid	5318.336	Schwarz criterion	8.629611	
Log likelihood	-140.9989	Hannan-Quinn criter.	8.400539	
F-statistic	0.394983	Durbin-Watson stat	2.007013	
Prob(F-statistic)	0.897246			

Рисунок 3.6 Результати тестування додаткової економетричної моделі на гетероскедастичність за допомогою тесту Бреуша-Пагана-Годфрі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Наступним етапом була перевірка залишків моделей на гетероскедастичність за допомогою тесту Бреуша-Пагана-Годфрі. Дана перевірка є важливою у контексті цього дослідження, адже протягом аналізованого періоду споживчий попит в Україні формувався під впливом низки шоків факторів. За результатами тестування обох моделей, явних ознак гетероскедастичності на рівні 5% не було виявлено, проте на рівні значущості – 10% для основної моделі результат виявився «на межі», саме тому до обох моделей було застосовано робастні стандартні похибки за Вайтом, що підвищує надійність статистичних висновків.

Також важливим елементом аналізу була перевірка залишків моделі на автокореляцію, що проводилась за допомогою LM тесту Бреуша-Годфрі. Результати даного тесту надали підстави стверджувати про відсутність автокореляції у основній та додатковій моделях. Це свідчить про те, що

включення лагових змінних та додаткових факторів у обидві моделі виявилось достатнім для врахування основної частини часової інерції споживання. Окрім того, це є свідченням про те, що позитивні коефіцієнти при безготівкових індикаторах не є наслідком неврахованої залежності, натомість мають самостійний статистичний зміст.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.213432	Prob. F(4,26)	0.9286
Obs*R-squared	1.239881	Prob. Chi-Square(4)	0.8715

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 04/23/26 Time: 13:42

Sample: 2015Q2 2025Q3

Included observations: 39

Presample and interior missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.158657	2.161634	-0.073397	0.9421
HFCE(-1)	0.013178	0.143432	0.091879	0.9275
HFCE(-2)	-0.002272	0.089740	-0.025322	0.9800
HFCE(-3)	0.018903	0.091077	0.207551	0.8372
ACARDS	-0.029835	0.194955	-0.153037	0.8796
RGDP	0.005905	0.099900	0.059106	0.9533
WAGE	0.008463	0.180523	0.046882	0.9630
COVID19	0.179255	4.883847	0.036704	0.9710
NCASHBACK(-1)	-0.041272	2.381324	-0.017332	0.9863
RESID(-1)	0.019950	0.232535	0.085795	0.9323
RESID(-2)	0.014990	0.216385	0.069275	0.9453
RESID(-3)	-0.120011	0.225561	-0.532058	0.5992
RESID(-4)	0.142532	0.214710	0.663836	0.5126
R-squared	0.031792	Mean dependent var	-2.47E-16	
Adjusted R-squared	-0.415074	S.D. dependent var	3.176885	
S.E. of regression	3.779123	Akaike info criterion	5.758063	
Sum squared resid	371.3261	Schwarz criterion	6.312583	
Log likelihood	-99.28222	Hannan-Quinn criter.	5.957020	
F-statistic	0.071144	Durbin-Watson stat	1.917420	
Prob(F-statistic)	0.999986			

Рисунок 3.7 Результати тестування основної економетричної моделі на наявність автокореляції залишків за допомогою тесту Бреуша-Годфрі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.896106	Prob. F(4,24)	0.4816
Obs*R-squared	4.677976	Prob. Chi-Square(4)	0.3220

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 04/23/26 Time: 14:15

Sample: 2016Q1 2025Q3

Included observations: 36

Presample and interior missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.216418	1.709979	-0.126562	0.9003
HFCE(-1)	0.045564	0.118783	0.383596	0.7047
HFCE(-2)	-0.042870	0.095757	-0.447696	0.6584
HFCE(-3)	0.053018	0.091957	0.576550	0.5696
POSTERM	-0.091812	0.304994	-0.301029	0.7660
RGDP	-0.002908	0.089643	-0.032436	0.9744
WAGE(-2)	0.074956	0.174813	0.428779	0.6719
COVID19	0.243568	4.013402	0.060689	0.9521
RESID(-1)	-0.045041	0.260465	-0.172926	0.8642
RESID(-2)	0.268364	0.220994	1.214348	0.2364
RESID(-3)	-0.125600	0.248177	-0.506090	0.6174
RESID(-4)	0.172806	0.220009	0.785448	0.4399
R-squared	0.129944	Mean dependent var	3.08E-15	
Adjusted R-squared	-0.268832	S.D. dependent var	3.139162	
S.E. of regression	3.536029	Akaike info criterion	5.625087	
Sum squared resid	300.0841	Schwarz criterion	6.152927	
Log likelihood	-89.25157	Hannan-Quinn criter.	5.809318	
F-statistic	0.325857	Durbin-Watson stat	1.840702	
Prob(F-statistic)	0.971755			

Рисунок 3.8 Результати тестування додаткової економетричної моделі на наявність автокореляції залишків за допомогою тесту Бреуша-Годфрі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Завершальним етапом діагностики обох моделей стала їх перевірка на мультиколінеарність факторів кожної з них. Для цього автором було побудовано кореляційні матриці, окремо для кожної з моделей. Їх аналіз показав відсутність критично високих парних зв'язків між пояснювальними змінними, що могли б свідчити про проблему мультиколінеарності. Отже, всі пояснювальні змінні наведені в моделі відображають різні аспекти одного процесу.

Correlation								
	ACARDS	COVID19	HFCE_1	HFCE_2	HFCE_3	NCASHBACK	RGDP	WAGE
ACARDS	1.000000	-0.095349	0.215909	-0.329707	-0.225648	0.051171	0.214542	0.182567
COVID19	-0.095349	1.000000	-0.269513	0.048602	0.060857	-0.054841	-0.039343	-0.235505
HFCE_1	0.215909	-0.269513	1.000000	-0.243125	-0.593674	0.043630	-0.466963	-0.269611
HFCE_2	-0.329707	0.048602	-0.243125	1.000000	-0.044938	0.005175	-0.443426	-0.188955
HFCE_3	-0.225648	0.060857	-0.593674	-0.044938	1.000000	0.023626	0.575932	0.047672
NCASHBACK	0.051171	-0.054841	0.043630	0.005175	0.023626	1.000000	-0.057466	-0.045673
RGDP	0.214542	-0.039343	-0.466963	-0.443426	0.575932	-0.057466	1.000000	0.122241
WAGE	0.182567	-0.235505	-0.269611	-0.188955	0.047672	-0.045673	0.122241	1.000000

Рисунок 3.9 Кореляційна матриця факторних змінних основної економетричної моделі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Correlation							
	COVID19	HFCE_1	HFCE_2	HFCE_3	POSTERM	RGDP	WAGE_2
COVID19	1.000000	-0.299721	0.051854	0.060704	-0.079661	-0.038363	-0.008710
HFCE_1	-0.299721	1.000000	-0.185766	-0.670992	-0.149774	-0.517009	-0.039623
HFCE_2	0.051854	-0.185766	1.000000	0.047921	-0.206935	-0.412900	0.624623
HFCE_3	0.060704	-0.670992	0.047921	1.000000	0.247808	0.547680	-0.022953
POSTERM	-0.079661	-0.149774	-0.206935	0.247808	1.000000	0.269953	-0.037686
RGDP	-0.038363	-0.517009	-0.412900	0.547680	0.269953	1.000000	-0.392699
WAGE_2	-0.008710	-0.039623	0.624623	-0.022953	-0.037686	-0.392699	1.000000

Рисунок 3.10 Кореляційна матриця факторних змінних додаткової економетричної моделі

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення EViews на основі джерел [66, 73, 74, 75, 76].

Отже, результати загальної діагностики основної та додаткової моделей свідчать про те, що вони обидві мають достатню пояснювальну здатність та не демонструють суттєвих порушень щодо нормальності залишків, гетероскедастичності, автокореляції та мультиколінеарності факторів. А отже висновки, котрі будуть зроблені на результатах даного економетричного моделювання мають належний рівень статистичної надійності.

Результати проведеного економетричного моделювання дали змогу з'ясувати, що вплив безготівкової економіки на споживчий попит в Україні не має універсального механізму дії, натомість уособлює в собі декілька каналів, що діють паралельно і незалежно один від одного. В межах даного дослідження

вдалось виокремити два канали впливу, а саме поведінковий та інфраструктурний. Тобто ефект безготівкової економіки, не може розглядатись як вплив окремого інструменту, адже це система умов, що змінює спосіб здійснення витрат та повсякденну економічну поведінку населення, а для зростання споживчої активності важливими є як фізичне включення населення у безготівкове платіжне середовище, так і фізична доступність цього середовища.

Окрім цього, значення коефіцієнтів основної моделі продемонстрували те, що активне користування безготівковими інструментами позитивно впливає на споживчий попит за інших рівних умов. Практичне значення даного висновку полягає у тому, що важлива не лише кількість емітованих інструментів, а й реальна інтеграція домогосподарств у безготівковий простір. Для НБУ, банків і держави це є показником того, що фундамент успішного впровадження cashless есопону – це підвищення реальної інтеграції безготівкових інструментів у щоденну фінансову поведінку населення, а не розширення формального доступу до карток.

Другим важливим висновком є те, що безготівкова інфраструктура – це не фоновий фактор чи інструмент додаткового впливу, це повноцінний структуроутворюючий елемент впливу безготівкової економіки на споживчий попит. Тобто додатній значущий коефіцієнт POSTERM у додатковій моделі свідчить про те, що лише наявності цифрового гаманця чи картки не достатньо для переходу домогосподарств до «безготівкової поведінки», адже щільність мережі приймання безготівкових платежів також грає вирішальну роль. Тому надзвичайно важливо забезпечувати можливість здійснення безготівкових транзакцій у транспорті, торгівлі, послугах та у всіх сферах, з якими повсякденно взаємодіють домогосподарства. Тому розвиток безготівкової економіки в Україні не може зводитись лише до цифровізації банківських сервісів, натомість потрібно забезпечити максимальну доступність даного виду розрахунку у всіх містах і селах незалежно від їх розміру, у сегменті малого бізнесу та там, де споживання має регулярний і масовий характер.

Третім важливим елементом системи впливу безготівкової економіки на споживчий попит є те, що вона не замінює собою базові макроекономічні умови споживання, а лише модифікує механізм їх реалізації. Тобто додатні коефіцієнти при реальному ВВП та середній заробітній платі в обох моделях є індикаторами того, що кінцеві споживчі витрати в Україні першочергово ґрунтуються на дохідній базі населення та економічному стані країни, що цілком узгоджується з теоріями описаними в 1-ому розділі. Тобто безготівкова економіка не створює купівельну спроможність з повітря, натомість вона підсилює здатність дохідної бази трансформуватись у реальні витрати. Ключовою ідеєю є те, що cashless есоному в Україні доцільно розглядати як механізм підвищення реалізації вже наявного платоспроможного попиту, а не як автономний драйвер споживання. На практиці це означає, що реальний позитивний стимулюючий ефект безготівкової економіки на споживчий попит можливий лише за умови достатньої зайнятості населення та рівня доходів, а також стабільної макроекономічної ситуації.

Четвертим висновком, який варто виокремити в межах даного дослідження є те, що стимули безготівкового характеру, зокрема кешбек, чинить позитивний вплив на споживання, але діє відкладено у часі. Це свідчить про те, що програми по типу «Національного кешбеку» можуть виступати як інструмент переспрямування споживчого попиту у бажані сегменти. Проте подібні стимули є радше допоміжним, а не самодостатнім чинником, адже їхня ефективність залежить від ряду факторів: рівня розвитку безготівкової інфраструктури, інтеграції населення у безготівкове середовище, достатньої дохідної бази. Отже, найбільший ефект такі стимули матимуть в комплексі загального розвитку cashless есоному в Україні.

Заключним висновком, зробленим на результатах даного економетричного моделювання, є те, що негативний ефект пандемічного чинника демонструє вразливість споживання до системних потрясінь. Зокрема це свідчить про те, що безготівкова економіка не є абсолютним нейтралізатором дії кризових факторів, вона радше виступає стабілізатором. І задля того аби в кризові періоди cashless есоному виконувала не лише сервісну, а й стабілізаційну функцію, повинні

застосовуватись також й інші антикризові заходи, адже сама по собі вона не скасовує глибші макроекономічні обмеження пов'язані з шоками доходів, зайнятості чи загальної невизначеності.

У підсумку варто зазначити, що на основі проведеного економетричного аналізу, безготівкова економіка в Україні є ефективною тоді, коли вона розвивається як комплексна система, котра складається з достатньої дохідної бази населення, макроекономічної стабільності, наявності стимулів безготівкового характеру, достатньо розвиненої платіжної інфраструктури та реального користування населення безготівковими платіжними інструментами. І тільки синхронний розвиток усіх 5 напрямків здатний ефективно розвивати безготівкову економіку та її вплив в Україні, адже зосередження лише на одному з факторів може призводити до недоотримання споживчого ефекту або ж часткової реалізації потенціалу впливу безготівкової економіки на споживчий попит.

3.2 Застосування методів системної динаміки для дослідження впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення

Економетричний аналіз проведений в попередньому підрозділі даної роботи з одного боку продемонстрував те, що між окремими індикаторами безготівкової економіки та кінцевими споживчими витратами домогосподарств прослідковується статистично значущий зв'язок, а з іншого боку ще раз підкреслив важливість досліджувати вплив безготівкової економіки як комплексну систему, яка не обмежується набором змінних включених до регресії. Саме тому для поглиблення аналізу важливо з'ясувати не лише окремі взаємозв'язки, а й логіку функціонування цілої системи, що складається з одночасної взаємодії інфраструктурних, поведінкових, інституційних та макроекономічних чинників. В межах даного дослідження для цього буде використано метод системної динаміки, а саме *causal loop diagram*. Побудова такої

діаграми дозволить не лише з'ясувати напрям впливу однієї змінної на іншу, а й дослідити механізми зворотного зв'язку, через які система може як стримувати власний потенціал, так і самопосилюватись. Оскільки, як вже зазначалось раніше, безготівкова економіка в Україні діє під впливом воєнних обмежень, змін доходів населення, політики НБУ та державних стимулів, то побудова causal loop diagram дозволить відобразити її як відкриту ієрархічну систему вбудовану у ширший контекст, що дозволить поглибити висновки отримані в результаті побудови економетричної моделі.

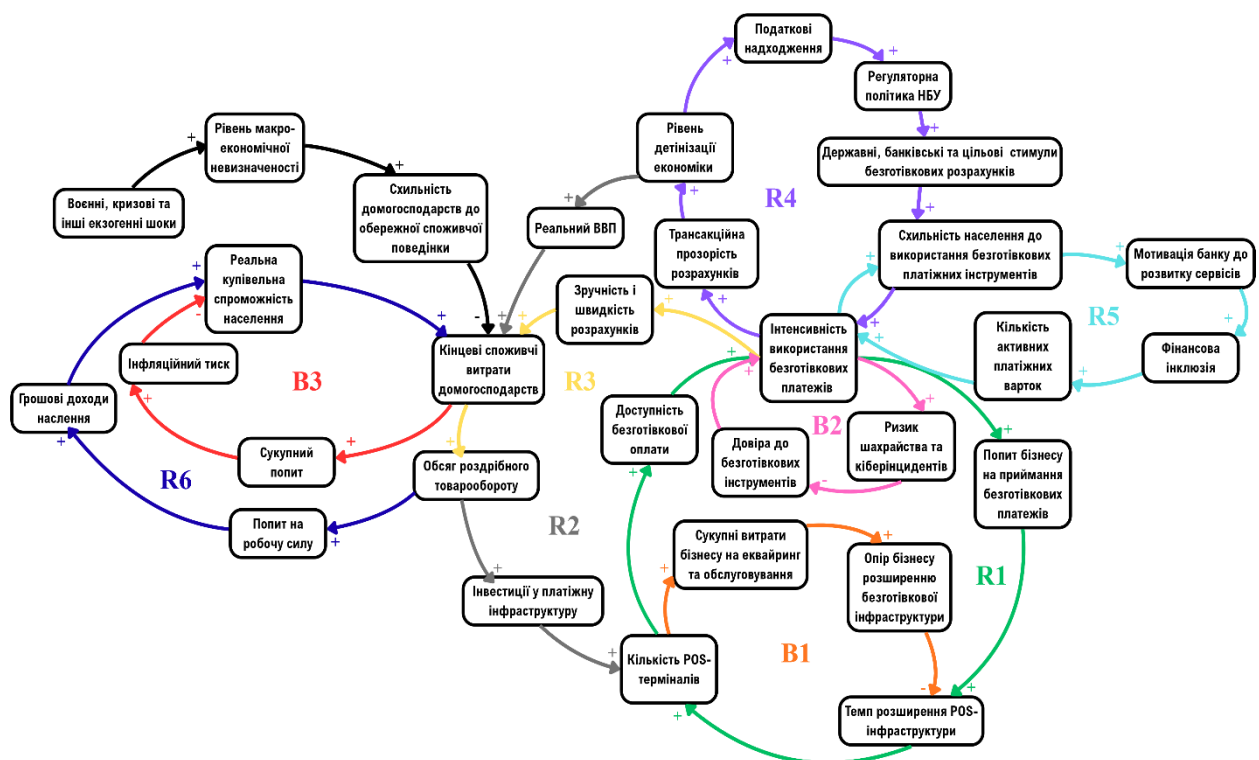

Рисунок 3.11 Causal loop diagram системи впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення

Джерело: створено автором за допомогою програмного забезпечення Canva.

Побудована автором діаграма, що представлена на рисунку вище, демонструє те, що безготівкова економіка в Україні розвивається під впливом інфраструктурних, макроекономічних, поведінкових, інституційно-фіскальних контурів, адже в даній схемі безготівкова економіка трактується не як сукупність

окремих платіжних інструментів, а як механізм взаємодії домашніх господарств, бізнесу, фінансових установ та держави. Таке трактування обумовлене попереднім аналізом здійсненим у розділах 1 та 2, в результаті якого було досліджено, що поширення безготівковкових платежів в Україні не залежить лише від наявності картки чи термінала, а й від довіри, стимулів, макроекономічних умов, воєнного контексту та інклюзії.

Першою петлею, з якої було б доцільно розпочати аналіз, є петля R1 – посилювальна інфраструктурно-ринкова петля. Її економічний зміст полягає у тому, що чим активніше населенням використовуються безготівкові інструменти, тим комерційно доцільнішим є їх приймання для бізнесу. Іншими словами у відповідь на зростання інтенсивності використання безготівкових платежів, бізнеси розширюватимуть інфраструктуру їх приймання, що в свою чергу призведе до зростання кількості POS- терміналів та інших пов'язаних цифрових сервісів, відповідно внаслідок цього безготівкова оплата стане ще доступнішою, а інтенсивність використання безготівкових платежів знову зростатиме. Дана петля демонструє те, що чим ширше використовується система, тим вигідніше її розвивати, а чим більше вона розвивається, тим сильніше зростає її використання. Зокрема дана концепція також пояснює концептуальну основу змінної POS у економетричній моделі.

На противагу R1, петля B1 є балансуючою і демонструє витрати бізнесу. Вона показує те, що розвиток інфраструктури приймання безготівкових платежів не є безмежним і супроводжується певними обмеженнями, а саме фінансовими та операційними витратами для підприємств, внаслідок зростання яких може формуватися опір, що уповільнюватиме темп зростання безготівкової інфраструктури. Релевантність даної петлі у наведеній діаграмі полягає у введенні фактору комерційної раціональності бізнесу, який не був охоплений економетричною моделлю, проте є важливим для розуміння реального функціонування безготівкової економіки, що розвивається в межах економічної доцільності.

Наступною балансувальною петлею є петля B2, що характеризує ризики безготівкової економіки. Її зміст полягає у тому, що зі зростанням масштабів cashless economy, зростає також і ймовірність випадків пов'язаних з платіжним шахрайством та кіберризиками, що в свою чергу може підривати довіру до безготівкових інструментів та відповідно стримувати їх використання. Дана петля демонструє те, що наявність безготівкової інфраструктури та зручність і швидкість здійснення транзакцій самі по собі не забезпечують стійкий розвиток безготівкової інфраструктури, для якої також важливими факторами є безпека, захищеність користувача та стійкість платіжних систем. Петля B2 є особливо актуальною для України в даний час, адже в умовах війни питання безпекових ризиків постають особливо гостро. Окрім того, ця балансувальна петля доповнює результати моделі, побудованої у попередньому підрозділі.

Наступною петлею, яка наведена на рисунку є посилювальна петля R5, яка репрезентує фінансову інклюзію. Її економічна логіка полягає у тому, що зростання фактичної залученості населення до безготівкових інструментів підвищує зацікавленість банків щодо розвитку нових інтерфейсів, платіжних сервісів, програм лояльності, що сприяє фінансовій інклюзії, яка в свою чергу сприяє використанню та поширенню платіжних карток. Дана петля концептуально відображає ідею, що була підтверджена за допомогою економетричної моделі, про те, що активна картка – це не лише інструмент доступу до рахунку, а й індикатор реальної інтеграції домогосподарств у безготівкове середовище, а система представлена у петлі R5 causal loop diagram підживлює сама себе шляхом розширення через сервіси, звичку та залучення нових користувачів.

Не менш важливою є посилювальна споживчо-трансакційна петля R3, яка демонструє те, що поширення безготівкових платежів підвищує операційну зручність здійснення трансакцій, зменшує часові та організаційні бар'єри до здійснення покупки, а отже спрощує реалізацію споживчого попиту. Відповідно зростання кінцевих споживчих витрат сприяє збільшенню роздрібного товарообороту, що в свою чергу створює умови для покращення інвестицій у

платіжну інфраструктуру. Важливим є те, що дана петля показує вплив безготівкової економіки на споживання не лише через суб'єктивні поведінкові зміни, які бути описані у першому розділі даної роботи, а й через об'єктивне зниження трансакційного тертя. Відповідно у розрізі цієї частини діаграми найбільш чітко демонструється те, що безготівкова економіка не створює дохід, але змінює умови його економічної реалізації.

Далі перейдемо до аналізу посилювальної петлі R2, яка тісно пов'язана з петлею R3, проте має інший акцент. На відмінну від петлі R3, R2 ширше відображає зв'язок між макроекономічною активністю, інвестиціями у платіжне середовище та подальшим розвитком безготівкової економіки. Основна логіка даної петлі полягає у тому, що формалізація платіжного обороту створює умови за яких інвестиції у платіжну інфраструктуру є економічно виправданими, а розвиток інфраструктури в свою чергу сприяє поширенню безготівкового середовища і як наслідок формалізації обороту.

Інституційно-фіскальною є посилювальна петля R4, що переводить аналіз з мікроекономічного рівня у площину інституційної модернізації, адже за логікою побудови даної петлі, поширення безготівкових платежів створює передумови для детінізації економіки, що сприяє зростанню податкових надходжень і інституційних можливостей для підтримки цифровізації платіжного середовища, регуляторного сприяння та розвитку стимулюючих механізмів відповідно. Окрім того, дана петля має на меті продемонструвати те, що розвиток безготівкової економіки в Україні варто оцінювати не лише за кількістю трансакцій чи активних карток, а й за її здатністю змінювати якість економічного середовища, та прозорість обігу коштів.

Наступною частиною causal loop diagram є петлі R6 та B3, посилювальна та балансувальна відповідно. Перша демонструє те, що доходи домогосподарств є фундаментальним чинником, що впливає на динаміку споживчого попиту, дане твердження також корелює з результатами підрозділу 3.1. Окрім того, дана посилювальна петля показує те, що активізація споживання стимулює попит на робочу силу, а це в свою чергу створює умови для зростання доходів населення.

Отже, безготівкова економіка найбільш результативно діє тоді, коли домогосподарства мають достатню дохідну базу для реалізації споживчих рішень. Натомість балансувальна інфляційна петля ВЗ виступає внутрішнім механізмом макроекономічного стримування системи. Вона демонструє те, що у певних умовах зростання споживчого попиту може породжувати інфляційні дисбаланси, що може частково нівелювати позитивний ефект безготівкової економіки. Іншими словами дана петля показує те, що позитивний ефект від зростання економічної активності не є безмежним. Проте варто зауважити, що вона пояснює лише один з можливих каналів виникнення інфляційних процесів, натомість вони можуть формуватися також під впливом інших чинників і відповідно знижувати реальну купівельну спроможність населення.

У даній діаграмі також враховано тиск екзогенних шоків, який не входить до замкненої петлі, але чинить вагомий вплив на всю систему через рівень макроекономічної невизначеності та схильність домогосподарств до обережної споживчої поведінки. Екзогенний блок у моделі виконує роль зовнішнього обмежувача, що змінює траєкторію розвитку системи, але не належить до її внутрішньої ендогенної логіки.

Отже, побудована causal loop diagram дає змогу поглибити висновки, що були зроблені на основі економетричного аналізу, адже показала внутрішню архітектуру походження зв'язків описаних у підрозділі 3.1. Дана діаграма продемонструвала те, що вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення реалізується через одночасну дію мережевих інфраструктурних ефектів, сервісно-поведінкових механізмів фінансової інклюзії, інституційно-фіскальних контурів прозорості та детінізації, дохідно-споживчих петель, а також низку балансувальних механізмів, що пов'язані з витратами бізнесу, кіберризиками та інфляційними обмеженнями. І власне саме така конструкція дозволяє трактувати безготівкову економіку не як окремий ізольований набір певних інструментів, а як комплексну адаптивну систему, котра здатна як підсилювати, так і стримувати динаміку споживчої активності населення залежно від інституційного середовища, дохідної бази, довіри, безпеки

та зовнішніх шоків. Тому використання даного методу було доцільним у рамках даної роботи, оскільки дозволило перейти від оцінки окремих залежностей до системного розуміння впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення.

3.3 Стратегічні напрями посилення впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні

Проведений раніше аналіз дає підстави стверджувати, що безготівкова економіка в Україні є елементом трансформації споживчої поведінки, платіжного середовища та економічної взаємодії між державою, бізнесом та населенням. Проте вплив безготівкової економіки не забезпечується лише завдяки факту зростання кількості активних карток чи частці безготівкових транзакцій, ба більше він не є автоматичним та одновимірним, натомість формується під впливом низки чинників, які були детально описані у підрозділах 3.1 та 3.2. Саме тому логічним заключним етапом 3 розділу буде формування стратегічних напрямів розвитку безготівкової економіки в Україні, реалізація яких дозволила б посилити підтримку та стимуляцію внутрішнього попиту та економічної активності населення.

Першим стратегічним напрямом є поглиблення інфраструктурної доступності безготівкових розрахунків, адже результати аналізу економетричної моделі та causal loop diagram продемонстрували те, що одним з основних елементів самопідсилення системи в якій функціонує безготівкова економіка є кількість POS-терміналів, темп розширення платіжної інфраструктури та доступність безготівкової оплати. Статистичні дані наведені у підрозділі 3.1 демонструють те, що безготівкова оплата в Україні стала домінантною в щоденних операціях домогосподарств, проте збереження значного розриву між показниками частки безготівкових операцій за сумою та за кількістю свідчить про те, що безготівковість в Україні закріпилась у сфері дрібних та частих транзакцій,

але ще не повністю трансформувала всі сегменти споживання. Це є індикатором того, що безготівкова економіка в Україні повинна перейти з етапу екстенсивного поширення на етап якісного поглиблення, тобто подальший розвиток повинен бути спрямований на збільшення економічної ваги безготівкових транзакцій у тих сферах, де готівка все ще зберігає стійкість. Саме тому пріоритетним завданням має стати саме розширення мережі приймання безготівкової оплати. Дослідження статистичних даних також показало те, що інфраструктурний канал в Україні вже працює, проте стратегічно важливим для України є не лише нарощування кількості точок приймання безготівкових платежів, а зниження вартості входу бізнесу в безготівкове середовище. Тобто важливо змістити акценти з традиційних платіжних терміналів на гнучкіші форми приймання платежів (QR-коди, мобільний еквайринг), щоб використання даних інструментів було доцільним для використання серед малого бізнесу, адже така політика сприятиме усуненню внутрішніх нерівномірностей безготівкової інфраструктури.

Другий стратегічний напрям стосується поглиблення поведінкової інтеграції населення у безготівкове платіжне середовище. Результати економетричного моделювання продемонстрували те, що важливою є не кількість емітованих платіжних інструментів, а кількість тих, якими дійсно користуються домогосподарства, це свідчить про важливість ступеню реального включення безготівкового платіжного інструменту в щоденну споживчу поведінку населення, а не лише його формальну наявність. Окрім того, дана логіка також підсилюється петлею R5, що зображена у causal loop diagram. Звідси випливає те, що стратегія розвитку безготівкової економіки в Україні повинна бути спрямована на формування стабільної поведінкової норми застосування безготівкових інструментів при здійсненні транзакцій. Тобто важливо сприяти регулярному користуванню безготівковістю, адже для України, на даний момент, це є одним з основних резервів зростання cashless economy. Найбільший потенціал наразі прослідковується в поглибленні користування вже наявними інструментами, а не в емісії нових карток, чому можуть сприяти фінансова грамотність, цифрова компетентність, звичність інтерфейсів, простота користування, персоналізація

сервісів і зниження когнітивних бар'єрів. Однак одночасно з посиленням поведінкової інтеграції, варто звернути увагу на довіру населення до безготівкових інструментів, що може виступати стримуючим фактором, про що свідчить петля B2 представлена на діаграмі у підрозділі 3.2. Це означає, що для української моделі безготівкової економіки важливо забезпечити достатній рівень довіри та безпеки. Саме тому важливий не лише технологічний розвиток сервісів, а й цілеспрямоване зниження ризиків пов'язане з користуванням безготівковими інструментами, що може бути забезпечене завдяки захисту прав споживачів, швидкому врегулюванню спірних операцій, посиленню кібергігієни та довірі до банківської системи. Оскільки наразі безготівкова економіка в Україні функціонує в умовах війни, то довіра та безпека є умовами загальної життєздатності даної системи, а не додатковими перевагами.

Третій об'ємний стратегічний напрям впливає з інституційно-фіскального виміру даного дослідження та полягає у тому, що безготівкова економіка модернізує не лише платіжне середовище, а й сприяє підвищенню прозорості розрахунків, створює передумови для детінізації економіки, покращує якість статистичного матеріалу та відкриває ширші горизонти для цільового стимулювання попиту. Аналіз діаграми, що представлена у підрозділі 3.1 дозволив з'ясувати, що в Україні безготівкова економіка здатна бути не лише елементом розвитку економіки, а й механізмом підвищення якості її інституційного функціонування, однак це можливо лише за умови посилення тих інституційних ефектів, котрі роблять безготівкову економіку суспільно та макроекономічно значущою. Що в свою чергу свідчить про потребу посилення координації між платіжною політикою, цифровізацією державних сервісів, фіскальною прозорістю, відкритим банкінгом, захистом даних та механізмами стимулювання легального обороту. Тому логічним продовженням розвитку безготівкової економіки в Україні є не лише розширення зручності для користувачів, а й поглиблення її ролі в модернізації економічного середовища. Окрім того, у даному блоці важливу роль відіграють стимули безготівкового характеру, що виступають окремим каналом формування споживчої активності.

Зокрема показником даного явища є «Національний кешбек», обсяги та динаміка якого продемонструвала те, що безготівкова економіка в Україні здатна поєднувати платіжну цифровізацію з керованим спрямуванням споживчого попиту. Тобто важливо зосередитись саме на інституційній архітектурі стимулювання, що поєднує споживчу, платіжну та економічну логіку, а не діяти механічно, прагнучи «роздати» більше стимулів, впровадження яких здатне не просто збільшувати оборот, а й змінювати структуру економічної поведінки населення.

Четвертий стратегічний напрям виник з обмеження, що підтверджувалось протягом всіх етапів здійснення даного дослідження від теоретичного до дослідницького, а саме те, що безготівкова економіка не є автономним джерелом купівельної спроможності. Тобто вона може підсилювати реалізацію споживчого попиту, але не здатна компенсувати брак дохідної бази домогосподарств. Саме тому стратегія розвитку безготівкової економіки повинна бути інтегрована з політикою підтримки реальних доходів населення, ринку праці, внутрішнього попиту та загальної макроекономічної стабілізації. Іншими словами, найбільш ефективною безготівкова економіка буде тоді, коли вона буде вбудована в ширший контур економічного відновлення та підвищення платоспроможності населення.

П'ятим – заключним стратегічним напрямом є переорієнтація оцінки зрілості безготівкової економіки з точки зору масштабу на стійкість, адже в умовах щоденних викликів, в яких наразі живе вся країна, українська безготівкова економіка повинна розвиватись не просто як зручна, а як витривала система, здатна підтримувати споживчу активність в умовах перебоїв зв'язку, відсутності електроенергії та кіберзагроз. Адже український кейс демонструє те, що безготівкова економіка це не лише про модернізацію, а й про елемент економічної життєздатності, яка може забезпечуватись завдяки можливості гнучкої та швидкої зміни способів приймання платежів, резервності каналів, стійкості інфраструктури та довіри. Тому найбільш коректною для України в даних умовах

є модель домінування безготівкових інструментів за умови збереження платіжної стійкості системи в цілому.

ВИСНОВКИ

Дана кваліфікаційна робота містить комплексне дослідження впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні. Проведений у 3 розділах роботи аналіз дозволив з'ясувати, що безготівкова економіка – це не лише форма організації платежів, а й комплексна система через яку трансформуються умови реалізації споживчого попиту, швидкість обігу коштів, якість платіжного середовища, рівень фінансової інклюзії та прозорість економічних взаємодій. Проте результати дослідження також продемонстрували те, що позитивний вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення не є автоматичним і залежить від ряду чинників: інфраструктурних, поведінкових, макроекономічних та інституційних.

Перший розділ даної роботи був спрямований на розкриття сутності, еволюції та інституційного змісту поняття «cashless economy», узагальнення наукових підходів до пояснення впливу безготівкових платежів на споживчу поведінку домогосподарств та систематизацію каналів і інструментів безготівкових розрахунків, а також визначення їх ваги для фінансової системи та цифрової трансформації. В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що поняття «cashless economy» доцільно трактувати як інституційно, інфраструктурно та поведінково комплексну систему у межах якої безготівкові інструменти є домінантним способом здійснення розрахунків. Окрім того, було виявлено те, що безготівкова економіка виступає каналом розширення фінансової інклюзії, інструментом підвищення ефективності платіжного середовища та чинником трансформації споживчої поведінки домогосподарств. Також аналіз продемонстрував, що розвиток безготівкової економіки в Україні відбувався комплексно й мав як інфраструктурний, так і інструментально-поведінковий характер, а ґрунтовне дослідження розвитку безготівкових платежів не може

розглядатись ізольовано від рівня довіри, безпеки та стану цифрової трансформації. В результаті теоретичного аналізу було з'ясовано, що застосування безготівкових інструментів здатне знижувати трансакційні бар'єри, зменшувати психологічну відчутність витрат та впливати на структуру споживання завдяки стимулам безготівкового характеру, до прикладу кешбеку. Водночас було досліджено, що позитивні ефекти безготівкової економіки супроводжуються також низкою ризиків серед яких кіберзагрози та цифрова нерівність.

За результатами другого розділу було з'ясовано, що безготівкові платежі є невід'ємною частиною повсякденного життя українців, адже аналіз динаміки ключових показників засвідчив стійке зростання частки безготівкових операцій в загальній структурі, розширення платіжної інфраструктури та збільшення кількості активних платіжних карток. Водночас аналіз різниці між часткою безготівкових операцій за сумою та за кількістю продемонстрував те, що безготівкові інструменти застосовуються здебільшого для здійснення частих повсякденних витрат, натомість у інших сегментах споживання, готівка все ще відіграє важливу роль. Дослідження структури кінцевих витрат домогосподарств показало, що основна маса витрат українців припадає на базові сегменти, а отже саме в цих сегментах безготівкова економіка має найбільший потенціал впливу. Аналіз взаємозв'язку між безготівковими платежами та економічною активністю населення дав підстави стверджувати, що розширення платіжної інфраструктури, збільшення кількості активних карток та зростання частки безготівкових операцій без належної дохідної бази не реалізуватиме свого повного потенціалу, й навпаки: без належно розвиненої інфраструктури та включеності населення вплив безготівкової економіки також не буде повним.

Третій розділ довів, що вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення має багатоканальний характер. За допомогою економетричного моделювання було з'ясовано, що безготівкова економіка в Україні дійсно позитивно впливає на споживчий попит, проте цей зв'язок формується не ізольовано, а у взаємодії з макроекономічним середовищем.

Побудова causal loop diagram продемонструвала те, що безготівкова економіка не є лінійним чинником зростанням споживання, натомість характеризується радше як адаптивна система, в якій позитивні ефекти можуть як підсилюватись, так і стримуватись залежно від рівня витрат, інфляції, ризиків та зовнішніх шоків.

Отже, на основі комплексного аналізу було досягнуто поставленої на початку роботи мети, а саме було обґрунтовано системний вплив безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні та розроблено стратегічних напрями посилення цього впливу в сучасних умовах. Проведене дослідження показало, що безготівкова економіка в Україні вже сформувала стійке ядро в сегменті частих щоденних платежів, проте її потенціал ще не реалізований повною мірою через поведінкові бар'єри, ризики кіберзагроз та воєнних шоків, а також чутливість до дохідної бази населення та макроекономічних умов. Тому за результатами дослідження було сформовано 5 практичних рекомендацій для посилення впливу безготівкової економіки на споживчий попит та економічну активність населення в Україні. По перше, розвиток безготівкової інфраструктури варто зосередити не на кількісне розширення, а на усунення внутрішньої нерівномірності, першочергово у тих сферах, де безготівкова економіка наразі є менш закріпленою. По друге, варто змістити акцент з політики формального охоплення населення платіжними інструментами на поглиблення якості фактичного користування ними. По третє, безготівкова економіка повинна розвиватись не лише як зручна цифрова інфраструктура, а й як безпечна й захищена система. По четверте, варто зберігати й запроваджувати цільові стимули безготівкового характеру у якості інструментів формування стійкої безготівкової моделі економічної поведінки, а не розглядати їх як разові заходи. По п'яте, лише узгодженість розвитку безготівкової економіки з макроекономічною політикою здатні продемонструвати найкращий результат.

Отже, дана робота продемонструвала те, що безготівкова економіка є важливим чинником трансформації споживчого середовища, економічної поведінки населення та якості функціонування фінансової системи завдяки її здатності підвищувати ефективність реалізації споживчого попиту, сприяти

формалізації транзакцій та підтримувати економічну активність населення. Водночас реалізація цих позитивних ефектів можлива за умов цифрової стійкості та макроекономічного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національний Банк України. Cashless economy. Bank.gov.ua. 26.04.2016. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Cashless_economy_NBU_2016-04-26_pr.pdf (дата звернення: 15.02.2026).
2. World Bank Group. DIGITAL FINANCIAL SERVICES. Worldbank.org. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/305a39cbb6f35567db78bda6709c5cd8-0430012025/original/World-Bank-DFS-Whitepaper-DigitalFinancialServices.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).
3. Stefan I. Going Cashless. Imf.org. URL: <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2018/06/central-banks-and-digital-currencies-point> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Волохата В. Є. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК І ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ. ЕКОНОМІКА. 2022. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-4_0-pages-119_124.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
5. Тивончук О. І., Хуснулін І. А. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ. Economyandsociety.in.ua. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3516/3445> (дата звернення: 23.02.2026).
6. Попов О. Г. Оцінка тенденцій розвитку безготівкових операцій в умовах модернізації платіжних систем. Ema.ztu.edu.ua. URL: <https://ema.ztu.edu.ua/article/view/335995> (дата звернення: 23.02.2026).
7. Ринок платіжних карток у 2016 році продемонстрував суттєве зростання : пресреліз / Національний банк України. 2017. 24 лютого. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rinok-platijnih-kartok-u-2016-rotsi-prodemonstruvav-suttyeve-zrostannya> (дата звернення: 23.02.2026).

8. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році - розрахунки в інтернеті та безконтактні платежі : Національний банк України. 2021. 11 березня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi--rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontaktni-plateji> (дата звернення: 24.02.2026).
9. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня. 2021 р. № 1591-IX : за станом на 26 грудня. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20251226> (дата звернення: 24.02.2026).
10. Закон України "Про платіжні послуги" : Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/law-payment-services> (дата звернення: 24.02.2026).
11. Про встановлення строків, до настання яких торговці повинні забезпечити можливість здійснення безготівкових розрахунків (у тому числі з використанням електронних платіжних засобів, платіжних застосунків або платіжних пристроїв) за продані ними товари (надані послуги) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2022 р. № 894. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennia-strokov-do-nastannia-iakykh-torhovtsi-povynni-zabezpechyty-mozhlyvist-zdiisnennia-s894-290722> (дата звернення: 27.02.2026).
12. Другий рік повномасштабної війни: обсяги безготівкових розрахунків зростають : Національний банк України. 2024. 14 березня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/drugiy-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-obsyagi-bezgotivkovih-rozrahunkiv-zrostayut> (дата звернення: 27.02.2026).
13. Картковий ринок у III кварталі 2023 року: частка безготівкових операцій з картками надалі зростає : Національний банк України. 2023. 15 грудня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kartkoviy-rinok-u-iii-kvartali-2023-roku-chastka-bezgotivkovih-operatsiy-z-kartkami-nadali-zrostaye> (дата звернення: 27.02.2026).
14. Картковий ринок у III кварталі 2022 року: попри все українці віддають перевагу безготівковим розрахункам : Національний банк України. 2022. 23

- грудня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kartkoviy-rinok-u-iii-kvartali-2022-roku-popri-vse-ukrayintsi-viddayut-perevagu-bezgotivkovim-rozrahunkam> (дата звернення: 01.03.2026).
15. Безготівкові розрахунки у 2024 році суттєво переважали серед операцій з платіжними картками : Національний банк України. 2025. 12 березня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezgotivkovi-rozrahunki-u-2024-rotsi-suttyevo-perevajali-sered-operatsiy-z-platijnimi-kartkami> (дата звернення: 04.03.2026).
 16. Затверджено Концепцію відкритого банкінгу в Україні : Національний банк України. 2023. 23 серпня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zatverdjeno-kontseptsiju-vidkritogo-bankingu-v-ukrayini> (дата звернення: 04.03.2026).
 17. Про затвердження Положення про автентифікацію та відкритий банкінг : Постанова Правління Національного банку України від 25 липня. 2024 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-24> (дата звернення: 04.03.2026).
 18. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 07.03.2026).
 19. Rysman M. An Empirical Analysis of Payment Network Competition : working paper. 2004. URL: https://www.tse-fr.eu/sites/default/files/medias/doc/conf/tsm/papers_2004/rysman.pdf (дата звернення: 09.03.2026).
 20. Keynes's Theory of Consumption. *Shivajicollege.ac.in*. URL: <https://www.shivajicollege.ac.in/sPanel/uploads/econtent/33445eff7403320f9df5c5aa73639b5.pdf> (дата звернення: 09.03.2026).
 21. 11.1.2. Інтелектуальна біографія Дж.М. Кейнса. *Безкоштовна бібліотека підручників. Історія економічних учень*. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-text-1915.html> (дата звернення: 12.03.2026).
 22. Лопух К. В. КІЛЬКІСНА ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ М. ФРІДМЕНА: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1

- (5). Том 2. URL: <https://econforum.duan.edu.ua/images/PDF/2012/2/27.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
23. Небава М. І. 5.3 Теорія життєвого циклу Ф.Модільяні і теорія перманентного доходу М.Фрідмена. *Теорія макроекономіки*. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/53.htm (дата звернення: 15.03.2026).
24. The impact of cashless payments on consumer spending: A meta-analysis / J. Doe et al. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2024. Vol. 222. P. 110-133. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167268124001100> (дата звернення: 17.03.2026).
25. The Red and the Black: Mental Accounting of Savings and Debt / D. Prelec, G. Loewenstein. *Marketing Science*. 1998. Vol. 17, № 1. P. 4-28. URL: <https://www.cmu.edu/dietrich/sds/docs/loewenstein/redblack.pdf> (дата звернення: 17.03.2026).
26. Always Leave Home Without It: A Further Investigation of the Credit-Card Effect on Willingness to Pay / R. A. Feinberg et al. *Journal of Consumer Research*. URL: https://www.researchgate.net/publication/233496571_Always_Leave_Home_Without_It_A_Further_Investigation_of_the_Credit-Card_Effect_on_Willingness_to_Pay (дата звернення: 17.03.2026).
27. Pain of Paying : reference guide / The Decision Lab. URL: <https://thedecisionlab.com/reference-guide/psychology/pain-of-paying> (дата звернення: 18.03.2026).
28. People Are Twice As Likely To Spend Using A Card Than Cash : advisor report / Forbes. 2024. URL: <https://www.forbes.com/advisor/business/software/people-twice-likely-spend-using-card-than-cash> (дата звернення: 20.03.2026).
29. Національний кешбек : офіц. портал / Зроблено в Україні. URL: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback#hero> (дата звернення: 20.03.2026).

- 30.490 млн грн Національного кешбеку українці отримали за червень : новини / Міністерство економіки України. 2025. 31.07.2025 . URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/a6cef4fa-b1bd-47ae-a9d0-cdb263efbffc?lang=uk-UA&title=490-MlnGrnNatsionalnogoKeshbeku> (дата звернення: 20.03.2026).
- 31.monobank | black : офіц. сайт. URL: <https://monobank.ua/black> (дата звернення: 21.03.2026).
- 32.monobank | white : офіц. сайт. URL: <https://monobank.ua/white> (дата звернення: 21.03.2026).
- 33.monobank | dashboard : офіц. сайт. URL: <https://monobank.ua/dashboard> (дата звернення: 21.03.2026).
- 34.Програма лояльності «Привіт» : офіц. сайт / ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/prohrama-loyalnosti-pryvit> (дата звернення: 21.03.2026).
- 35.Кешбек «Привіт»: як ПриватБанк робить покупки вигіднішими : Forbes Ukraine. 2025. 25 березня. URL: <https://forbes.ua/company/keshbek-privit-yak-privatbank-robit-pokupki-vigidnishimi-25032025-28212> (дата звернення: 21.03.2026).
- 36.Правила участі у Програмі лояльності «Мій бонус» : офіц. правила / Ощадбанк. URL: <https://bonus.oschadbank.ua/topic/rules> (дата звернення: 21.03.2026).
- 37.Офіційні правила рекламної акції «Національний кешбек з Райфом» : офіц. правила / Райффайзен Банк. 2024. 11 жовтня. URL: <https://raiffeisen.ua/content/dam/rbi/marketing/ua/documents/natsionalnyi-keshbek/ofitsiini-pravyly-keshbek.coredownload.pdf> (дата звернення: 22.03.2026).
- 38.Кешбек від Райфу : офіц. правила / Райффайзен Банк. URL: <https://raiffeisen.ua/uk/aem/privatnym-osobam/vidkryty-rakhunok/payment-cards/keshbek-vid-raif.html> (дата звернення: 22.03.2026).
- 39.Національний кешбек : покупцям : офіц. портал / Зроблено в Україні. URL: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback/for-consumers> (дата звернення: 22.03.2026).

40. Національний кешбек : перелік уповноважених банків : офіц. портал / Зроблено в Україні. URL: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback/perelik-upovnovazhenykh-bankiv> (дата звернення: 22.03.2026).
41. monobank | platinum : офіц. сайт. URL: <https://monobank.ua/platinum> (дата звернення: 23.03.2026).
42. monobank | iron : офіц. сайт. URL: <https://monobank.ua/iron> (дата звернення: 23.03.2026).
43. monobank | iron : за що банк дає милі : офіц. роз'яснення. URL: <https://monobank.ua/iron/miles/why-does-the-bank-give-miles> (дата звернення: 23.03.2026).
44. Картка АТБ від банків-партнерів : офіц. сайт / АТБ-маркет. URL: <https://www.atbmarket.com/kartka-atb> (дата звернення: 26.03.2026).
45. Безготівкові розрахунки : інформ. сторінка / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/nocash> (дата звернення: 26.03.2026).
46. Усі способи оплати для вашого бізнесу від ПриватБанку : інструкція / ПриватБанк. URL: https://privatbank.ua/handbook/usi_sposoby_oplaty_dlya_vashoho_biznesu (дата звернення: 26.03.2026).
47. Просто Tap & Go : техн. опис. URL: <https://www.mastercard.ua/uk-ua/personal/ways-to-pay/contactless.html> (дата звернення: 26.03.2026).
48. Apple Pay security and privacy overview : support document / Apple. URL: <https://support.apple.com/en-us/101554> (дата звернення: 30.03.2026).
49. Без світла, але з PayPass. Як українська платіжна інфраструктура працюватиме під час перебоїв з електрикою та зв'язком : Forbes Ukraine. 2022. 1 грудня. URL: <https://forbes.ua/money/bezgotivkovi-platezhi-bez-svitla-shcho-potribno-pamyatati-pidpriemtsyam-ta-spozhivacham-01122022-10150> (дата звернення: 30.03.2026).
50. Payment Aspects of Financial Inclusion in the Fintech Era : World Bank Group. 2020. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/230091592918282222/pdf/Payment>

-Aspects-of-Financial-Inclusion-in-the-Fintech-Era.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

- 51.Що таке інтернет-еквайринг? : довідник підприємця / Дія.Бізнес. URL: https://business.diia.gov.ua/entrepreneur-handbook/item/scho_take_internet_ekvayring (дата звернення: 02.04.2026).
- 52.Pay By Link (чат-бот) «Електронний рахунок» (E-invoicing) : офіц. сайт / Райффайзен Банк. URL: https://raiffeisen.ua/biznesu/rakhunok_907/ekvairynh/pay-by-link-chat-bot-elektronnyi-rakhunok-e-invoicing (дата звернення: 02.04.2026).
- 53.Безготівкові розрахунки у 2024 році суттєво переважали серед операцій з платіжними картками : новини / Національний банк України. 2025. 12 березня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezgotivkovi-rozrahunki-u-2024-rotsi-suttyevo-perevajali-sered-operatsiy-z-platijnimi-kartkami> (дата звернення: 02.04.2026).
- 54.Цифрові послуги заощадили українцям та державі 18,4 млрд грн - результати дослідження : новини / Міністерство цифрової трансформації України. 2024. 23 травня. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/tsifrovi-poslugi-zaoshchadili-ukraintsyam-ta-derzhavi-184-mlrd-grn-rezultati-doslidzhennya> (дата звернення: 03.04.2026).
- 55.Мінцифра та Mastercard поглиблюють співпрацю у розвитку фінансової інклюзії, кібербезпеки та цифровізації бізнесу : новини / Міністерство цифрової трансформації України. 2024. 26 березня. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/rozvytok-finansovoyi-hramotnosti-posylennia-kiberbezpeky-ta-tsyfrovizatsiia-biznesu-prodovzuyemo-spivpratsiuvaty-z-mastercard-1759913093> (дата звернення: 06.04.2026).
- 56.Як правильно отримати кредит, захиститися від шахраїв та грамотно керувати фінансами: дивіться новий серіал на платформі Дія.Освіта : новини / Міністерство цифрової трансформації України. 2023. 12 липня. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/education/yak-pravilno-otrimati-kredit>

zakhistitisya-vid-shakhraiv-ta-gramotno-keruvati-finansami-divitsya-noviy-serial-na-platformi-diyaosvita (дата звернення: 06.04.2026).

57.«Цифрові гроші». Новий освітній серіал на Дія.Цифрова освіта : новини / Міністерство цифрової трансформації України. 2021. 30 червня. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/education/tsifrovi-groshi-noviy-osvitniy-serial-na-diyatsifrova-osvita> (дата звернення: 06.04.2026).

58.Що таке Фінтех (FinTech)? : довідник фінансів / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/finance/handbook/scho-take-finteh-fintech> (дата звернення: 06.04.2026).

59.Що можна зробити з Big Data? : довідник підприємця / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/entrepreneur-handbook/item/scho-mozhna-zrobiti-z-big-data> (дата звернення: 06.04.2026).

60.Відкритий банкінг : інформ. сторінка / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/open-banking> (дата звернення: 10.04.2026).

61.699 млн грн Національного кешбеку за грудень: виплати вже стартували : новини / Дія. 2025. 21 січня. URL: <https://diia.gov.ua/news/699-mln-hrn-natsionalnoho-keshbeku-za-hruden-vyplaty-vzhe-startuvaly> (дата звернення: 10.04.2026).

62.Ринок платіжних карток в Україні : набір даних / Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/dataset/e69526a2-26bb-4278-a49b-bdc4163cb662> (дата звернення: 15.04.2026).

63.Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями / Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/en/dataset/e0896c50-f438-40fb-84d3-92ec14733f40> (дата звернення: 15.04.2026).

64.Оплата комунальних та інших платежів : інформ. сторінка / ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/platezhi> (дата звернення: 15.04.2026).

65.Як придбати і користуватись цифровою транспортною картою: інструкція від «Київ Цифровий» : новини / Офіційний портал Києва. 2023. 27 червня. URL:

https://kyivcity.gov.ua/news/yak_pridbati_i_koristuvatis_tsifrovoyu_transportnoyu_u_kartoyu_instruktsiya_vid_kiv_tsifroviy/ (дата звернення: 15.04.2026).

66. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств : стат. дані / Квартальні національні рахунки / Держстат України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=0d45d495c7161db9479196e9e1c74276> (дата звернення: 17.04.2026).

67. ВВП України : аналіт. дані / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 17.04.2026).

68. Валовий внутрішній продукт (щорічно) / Квартальні національні рахунки / Держстат України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=ae003ac6c6841e1e9d1e2f5a35043ae7> (дата звернення: 17.04.2026).

69. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2024 році : новини / Національний банк України. 2025. 24 березня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2024-rotsi> (дата звернення: 20.04.2026).

70. Середня заробітна плата : аналіт. дані / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2025/> (дата звернення: 20.04.2026).

71. Індекс реальної заробітної плати : аналіт. дані / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/> (дата звернення: 20.04.2026).

72. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника : стат. дані / Держстат України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=432ee6eef3e2e608dd243d21776c0dd5> (дата звернення: 23.04.2026).

73. Статистика по картках : інформ. сторінка / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments#153-statystyka-po-kartkah> (дата звернення: 23.04.2026).

74. Програма «Національний кешбек» офіційно стартувала - Юлія Свириденко :
новини / Міністерство економіки України. 2024. 02 вересня. URL:
<https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bc3846aa-679c-445c-971d-446d51ad6e37> (дата звернення: 25.04.2026).
75. Валовий внутрішній продукт (щоквартально) / Квартальні національні
рахунки / Держстат України. URL:
<https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=a673d0fcde7e927cf5eeb023513fdd71> (дата
звернення: 25.04.2026).
76. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника : стат.
дані / Обстеження підприємств із питань статистики праці / Держстат
України. URL:
<https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=8192f21cf464e5edbed4317c3ab1c77d> (дата
звернення: 25.04.2026).